

บทที่ ๓

การบริหารจัดการโรคทรัพย์ในพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาแนวทางในการบริหารจัดการโรคทรัพย์โดยมีหลักธรรมที่เกี่ยวกับการแสวงหาและการรักษาโรคทรัพย์ การจัดสรร และการใช้โรคทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนิน ชีวิตให้อยู่รอดอย่างมีศักดิ์ศรีและมีความมั่นคงในฐานะเศรษฐกิซึ่งจะได้ศึกษาในรายละเอียด ดังนี้

๓.๑ การบริหารจัดการโรคทรัพย์อำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น

การที่จะให้ชีวิตมีความสุขในขั้นต้นก็ต้องสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้สำเร็จ ในชาติปัจจุบัน เพราะชีวิตอยู่ได้ก็ต้องอาศัย โรคทรัพย์ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้ ภายนี้ได้รับความสะดวกสบายเช่น มีบ้านเป็นของตนเองซึ่งเพียบพร้อมไปด้วยเฟอร์นิเจอร์ สิ่งอำนวยความสะดวกซึ่งเน้นถึงความทันสมัยตามยุคนิยม รถยนต์และเงินทองไว้ใช้สอยแลกเปลี่ยนปัจจัย ๔ ตลอดจนสิ่งฟุ่มเฟือยต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีหลักคำสอนให้ไว้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการแสวงหา การรักษา และการใช้จ่ายทรัพย์ ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างฐานะให้สำเร็จในปัจจุบัน ดังในทิมชาณสูตร^๑ พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับโกฬิยบุตรถึงธรรม ๔ ประการเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^๒

อุฏฐานสัมปทา คือ กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม ครุฑกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา อันเป็นอุปายในการทำงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ ...

อารักขสัมปทา คือ กุลบุตรในโลกนี้มีโรคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโรคทรัพย์นั้นด้วยคิด ว่า ‘ทำอย่างไร โรคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาบริโภจรไม่ลัก ไฟไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป’...

กัลยาณมิตตตา คือ กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจรจา สันทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม

^๑ อัง. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐ - ๓๔๔.

^๒ อัง. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา ๖ คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และ คอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่าน ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร...

สมชีวิตา คือ กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์ และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้ว เลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ เปรียบเหมือนคนซึ่งของ หรือ ลูกมือของคนซึ่งของ ยกตราซึ่งขึ้นดูก็รู้ว่า ‘ต้องลดลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้’ ฉะนั้น กุลบุตรก็ฉันทันเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า ‘กุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ’ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า ‘กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ’ แต่เพราะกุลบุตรนี้ รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ ...^๓

จากพุทธพจน์ดังกล่าว พิจารณาได้ว่า การแสวงหา และการเก็บรักษาทรัพย์ เป็นขั้นตอนพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของทุกชีวิตที่เกิดขึ้นมา แล้วต้อง หาทรัพย์เพื่อเลี้ยงชีวิต ซึ่งในการแสวงหาทรัพย์ให้ได้มาครอบครองและมีความสุขจากการใช้สอยอย่างอิสระ โดยชอบ นั้น พระพุทธเจ้า ให้นำหลักธรรม ๔ ประการ ได้แก่ ๑. ความขยันหมั่นเพียร ๒. การรู้จักรักษาทรัพย์ให้ปลอดภัย ๓. คบคนดีเป็นมิตร ๔. เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ด้วยธรรม ๔ ประการดังกล่าว ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ในฐานะใด มีอาชีพอย่างไร เช่น เป็นชาวนา เป็นพ่อค้า หรือเป็นข้าราชการ เป็นต้นก็ตาม ย่อมประสบผลสำเร็จในการสร้างฐานะในปัจจุบันอย่างมีความสุข ไม่สร้างความเดือดร้อนในภายหลัง และมีความสุขจากการใช้สอยด้วยความไม่ประมาท

นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงถึงความหมายและแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้คนผู้ครองเรือน สามารถสร้างประโยชน์หรือความสุขในปัจจุบัน ด้วยการดำเนินชีวิตตามหลักทฤษฎีอัมมิกัตถะ เรียกได้ว่า เป็นผู้เข้าถึงจุดหมายขั้นตาเห็น หรือประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

- ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ข) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไมตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าเชื่อถือ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น^๔

^๓ อัง. อญฺญก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐ - ๓๔๒.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๕๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗ - ๔๘.

จากประโยชน์ที่กล่าวแล้วข้างต้น พิจารณาได้ว่า เป็นหลัก ธรรมที่สร้างประโยชน์สุขใน
 ขั้นต้นของมนุษย์ โดยไม่ก่อความเดือดร้อนในภายหลัง ด้วยทรัพย์สินสมบัติหรือโภคทรัพย์ทั้ง หลายที่
 หามานั้นได้มาโดยชอบธรรม ดังนั้น หลักทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ นี้ในทาง
 พระพุทธศาสนาถือเป็นแนวทางในการบริหารจัดการ ในการสร้างฐานะให้สำเร็จในปัจจุบัน ถึงพร้อม
 ด้วยลาภ ยศ เกียรติ เป็นที่ยอมรับในสังคม และมีอายุยืน ประกอบด้วย อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา
 กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หัวใจเศรษฐี และ มีคำย่อว่า “อุ อา กะ สะ”
 ซึ่งพอสรุปในแต่ละประเด็นเป็นแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

การถึงพร้อมด้วยความหมั่น ก็ คือ ความขยันหมั่นเพียรในการกระทำหน้าที่การงานให้
 สำเร็จ ความเพียรจึงเป็นธรรมที่มีอุปการะให้เกิดความสำเร็จในทุกด้าน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้
 กล่าวถึงความเพียรอยู่หลายพระสูตร ดังเช่น

ในโศตกมาณวปัญหานิทเทศ พระพุทธเจ้ากล่าวถึง ความเพียรเป็นธรรม ดับกิเลสเพื่อตน
 ดังนี้ “เธอจงทำความเพียร คือ จงทำความอดุสสาเห ความหมั่นเพียร ความพยายาม ความทรงจำ
 ความเป็นผู้กล้า ได้แก่ จงให้ฉันทะเกิด คือ จงให้เกิดขึ้น ตั้งขึ้นไว้ ตั้งขึ้นไว้พร้อม ให้บังเกิด ให้
 บังเกิดขึ้น...”^๕

แม้ในพระประวัติของพระโสภิตพุทธเจ้า ผู้เป็นผู้สูงสุดแห่งบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ
 จึงเสด็จออกจากปราสาทไปผนวช ทรงบำเพ็ญความเพียรอยู่ ๗ วัน (จึงได้บรรลุพระโพธิญาณ)^๖

นอกจากนี้ ใน มัคคสังจณิทเทศ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ
 พยายาม ปรากร ความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ
 ไพบุลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว...นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ”^๗

ในอาฬวกสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุคคลผู้ทำการเหมาะสมจะไม่ทอดธุระ ขยันหมั่นเพียร
 ย่อมหาทรัพย์ได้”^๘ และ “คนปฏิบัติตนตรงต่อเวลา เอาธุระ มีความขยันย่อมหาทรัพย์ได้ ย่อมได้เกียรติ
 ด้วยความสัตย์จริง ผู้ให้ย่อมผูกใจหมัมิตรไว้ได้”^๙

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ได้ให้ความหมายของวิริยะ คือ ความเพียร , ความบากบั่น ความ
 เพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี, ความพยายามทำกิจ ไม่ทอดทิ้ง^{๑๐}

สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) ได้กล่าวถึงวิธีการที่ดีที่คนสมัยนั้นได้ช่วย
 สงเคราะห์ซึ่งกันและกันอย่างน่าอนุโมทนา คือ การปลุกกันให้ตื่นตีกลูกเช้า และช่วยเตือนกันให้ลงมือ
 ประกอบการงานตามหน้าที่ของใครของมี น แม้แต่ในพระนครหลวงเช่น กรุงราชคฤห์ ก็มีการปฏิบัติ
 เช่นนั้น เพราะเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือจำพวกที่นอนขี้เซา หรือที่ไม่สามารถจะบังคับตนเองได้

^๕ ชุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๓๑/๑๕๘.

^๖ ชุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑๙/๖๒๑.

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^๙ ชุ.อิตฺติ. (ไทย) ๒๕/๑๘๙/๕๔๔.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ปอ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ , พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
 (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗๕.

โดยลำพัง เพราะการตื่นตึกลุกขึ้นเช้าแล้วรีบประกอบภารงานนั้น เป็นทางแห่งความเจริญรุ่งเรืองของ โลกียมหาชนประการหนึ่ง สงเคราะห์เข้าในองค์ธรรมว่า เป็นคนขยันหมั่นเพียร สมดังพระพุทธภาษิต ว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ” คนเราจะรอดพ้นความทุกข์ยากลำบากได้ ก็เพราะอาศัยความหมั่นเพียร^{๑๑}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ตรัสว่า “...คนไทย นำตัว นำชาติ ให้รอดพ้นอันตรายและเจริญเป็นอิสระมาโดยตลอดได้ ด้วยอาศัย ความเพียรพยายาม คือ พยายามไม่ ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัวทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละความชั่วของตนเองที่มีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตนเองอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น ความเพียรที่ขบสัสนี้ เป็นข้อที่ควรศึกษา และน้อมนำมาปฏิบัติให้เกิดผล แต่ละคนจะเป็นสุขขึ้น และเจริญขึ้นทั้งในฐานะความเป็นอยู่ ทั้งในความคิดจิตใจ...”^{๑๒}

จากที่กล่าวแล้วถึง อุฏฐานสัมปทา หรือการถึงพร้อมด้วยความ หมั่น หรือความ เพียร ข้างต้น พิจารณาได้ว่า ความสำเร็จในกิจการงานใดๆ นั้น สิ่งสำคัญต้องมีความเพียรที่ตั้งมั่นมี ๒ ระดับคือ

๑.๑ ระดับภายใน

ความเพียรระดับภายใน คือ ความเพียรที่ต้องมีให้เกิดขึ้นในระดับจิตใจ ด้วยการสร้างความพอใจ (ฉันทะ) ให้เป็นแรงผลักดันให้เกิดความเพียร พยายาม มีจิตมุ่งมั่นที่จะทำความดี ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ทั้งด้วยกาย วาจา และใจ เพราะความดีเหล่านี้ เมื่อเกิดกับจิตของผู้ใด ย่อมจะทำให้เกิดความเกรงกลัวต่อบาป และไม่คิด ไม่ทำ และไม่กล่าวในสิ่งที่สร้างความเดือดร้อน ให้กับตนเองและผู้อื่น ปัญหาใด ๆ จะไม่เกิดขึ้น ถ้าคนในสังคมมีจิตใจที่ตั้งงาม หาเลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่ สุจริต ไม่ผิดศีลธรรม แม้จะมีอุปสรรคต่อการทำความดีก็ต้องมีความอดทน ไม่ท้อถอย หรือยอม พ่ายแพ้ต่ออุปสรรคนั้น ๆ เช่น เพียรพยายามไม่ให้เกิดความโลภ ความโกรธ และความหลงขึ้น ในขณะที่ต้องกระทบกับสิ่งที่พอใจหรือไม่พอใจ สัมมาวายามะจึงเป็นธรรมที่มีอุปการะในการดับกิเลส ไม่ให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ ซึ่งจะเป็นเหตุให้ต้องกระทำบาปกรรมทางกาย วาจา และส่งผลเป็นวิบากให้ ต้องได้รับความเดือดร้อนในภายหลัง

ในการสร้างความเพียรในระดับจิตใจให้มีขึ้นนั้น ในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเป็น แนวทางปฏิบัติ ๔ ประการ เรียกว่า ขรรวาสธรรม๔ ซึ่งจะเป็นส่วนสนับสนุนให้การสร้างฐานะบรรลุผล ในเวลาอันรวดเร็ว เป็นศิลปะแห่งการดำรงชีวิตในทางโลกที่ทำให้มีจุดยืนที่มั่นคง ทรัพย์สินที่หามาได้ ไม่สร้างความเดือดร้อนในภายหลังดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับอานนดภิกษุว่า “เชิญท่านถามสมณพราหมณ์ เป็นอันมากเหล่าอื่นดูซิว่า ในโลกนี้มีอะไรที่ยั่งยืนไปกว่าสัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เล้า”^{๑๓} ซึ่งมี รายละเอียดพอสังเขปดังนี้

^{๑๑} สมเด็จพระพุทธปาจารย์อาจ อาสภมหาเถรฯ ธรรมบทเทศนา เล่ม๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนา เพรส จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๓ – ๑๕๔.

^{๑๒} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชพระบรมราโชวาท ความเพียร(๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๖), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๙).

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

๑) สัจจะ (ความจริง, ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริใจ พุดจริง ทำจริง)

๒) ทมะ (การฝึกฝน , การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว , รู้จักควบคุมจิตใจ ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา)

๓) ขันติ (ความอดทน, ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย)

๔) จาคะ (ความเสียสละ , สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตน ได้ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่)^{๑๔}

คุณสมบัติทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นต้นทุนที่ใช้ในการแสวงหาทรัพย์ที่ดี เพราะ เป็นหลักธรรมที่เสริมสร้างนิสัยให้แก่ผู้ปฏิบัติให้เป็นคนมีจิตใจที่มั่นคงในการสร้างฐานะ ซึ่งในแต่ละองค์ธรรมมีคุณสมบัติดังนี้

- การมีสัจจะ ย่อมเป็นที่น่าเชื่อถือ เพราะ มีความจริงใจ มีความซื่อสัตย์ และที่สำคัญเป็นผู้มีความรับผิดชอบ เมื่อกระทำกิจการงานใดย่อมเป็นที่ไว้วางใจและย่อมเป็นไปโดยสุจริต ไม่คดโกง เลือกประกอบแต่สัมมาอาชีพ แม้จะอยู่ในฐานะลูกหนี้ใคร เจ้าหนี้ก็ย่อมให้เครดิต (สินเชื่อ)

- การฝึกฝนตนเอง เป็นการพัฒนาเพื่อปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้า ด้วยปัญญา ย่อมทำให้เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ในการสร้างโอกาสหรือช่องทางในการแสวงหาทรัพย์ได้มากขึ้น

- ความอดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีความหนักแน่น เข้มแข็ง ไม่เกียจคร้านและขยันที่จะแสวงหาวิธีการต่างๆ ในการจัดการกิจการงานของตนให้ดำเนินไปได้อย่างไม่หยุดนิ่งด้วยความขบถธรรม ไม่คดโกง ข่มขู่ หรือเบียดเบียนให้ผู้อื่นต้องได้รับความเดือดร้อน ผู้มีจิตตั้งมั่น ต่อความเพียร มีความอดทน ย่อมประสบความสำเร็จในที่สุด ดังที่ ท้าวสกกะจอมเทพตรัสว่า “บุรุษควรพยายามไปจนกว่า ประโยชน์จะสำเร็จ ประโยชน์ทั้งหลายอันงดงามอยู่ที่ความสำเร็จ ประโยชน์อื่นที่ยิ่งกว่าขันติไม่มี”^{๑๕} ดังนั้น ความสำเร็จย่อมเกิดแก่ผู้มีความพยายามและอดทน หรือที่ได้กล่าวกันว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จย่อมอยู่ที่นั่น”

- การมีจิตใจเอื้อเฟื้อ ไม่เห็นแก่ตัว ย่อมเป็นที่รัก สามารถสร้างเครือข่ายที่ดีมาสนับสนุนกิจการงานให้เจริญยิ่งขึ้น ทำให้โภคทรัพย์ที่ยังไม่มีเกิดขึ้นและที่มีแล้วก็เพิ่มพูนขึ้น และมีความมั่นคง

ดังนั้น ฆราวาสธรรม ๔ ประการนี้ จึงเป็นธรรมที่มีอุปการะของคฤหัสถ์ ควรนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อสร้างนิสัยที่ดีงามในจิตใจให้เกิดขึ้น การแสวงหาทรัพย์ย่อมดำเนินไปโดยธรรม และทรัพย์ที่หามาได้จะไม่สร้างความเดือดร้อนในภายหลัง

๑.๒ ระดับภายนอก

ความเพียรระดับภายนอก คือ ความเพียรที่เกิดขึ้นทางกาย เพื่อการแสวงหาทรัพย์ให้มากขึ้น ดังนี้

- ระวัง ไม่ให้ความเกียจคร้านครอบงำจิตใจ เพราะผู้เกียจคร้านย่อมไม่ทำงานด้วยมีข้ออ้างต่างๆ ความเกียจ คร้านจึงเป็นศัตรูของความสำเร็จ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “...เมื่อเขามากไป

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๔.

^{๑๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๔/๓๗๑.

ด้วยการอ้างเลศ ผัดเพี้ยนการงานอยู่อย่างนี้ โภคะที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว วักถึงความสำเร็จโดยเร็ว”^{๑๖} ดังนั้น ให้แก้ไขความเกียจคร้านด้วยการกำหนดกติกาในการทำงานให้กับตนเอง เช่น เวลาตื่นนอน เวลาเข้านอน เวลาพัก เป็นต้น ซึ่งต้องปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอให้เป็นปกติในชีวิตประจำวัน

- ตั้งใจในการจัดการงานให้ดี ไม่ทอดธุระ ต้องมีความตั้งใจและสนใจทำงานที่รับผิดชอบให้สำเร็จโดยเร็ว ไม่ปล่อยให้งานค้างคั่ง ใช้เวลาให้คุ้มค่าไม่ให้เสียไปเปล่าประโยชน์ ดังที่มีคำสอนในการแสวงหาทรัพย์ของพ่อค่านั่น ต้องตั้งใจจัดแจงการงานให้ดี ทั้งเวลาเช้า เวลาเที่ยง และเวลาเย็น”^{๑๗}

- ให้ใช้ความเพียรในการประกอบกิจการงานโดยชอบ ธรรม ไม่สร้างความเดือดร้อนหรือเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ต้องไม่ผิดศีลธรรม และไม่ผิดกฎหมาย ดังเช่น อาชีพพ่อค้า ต้องไม่ค้าขาย ๕ อย่าง ได้แก่ ค้าอาวุธ ค้ามนุษย์ ค้าเนื้อสัตว์ ค้าของมีนเมา และค้ายาพิษ”^{๑๘} นอกจากนี้ ให้หลีกเลี่ยงหรือละเว้นในการสร้างความเพียรด้วยการหาวิธีการต่างๆ ที่เป็นไปด้วยพฤติกรรมของการชิงทรัพย์ ดังเช่น “มีคนพูดว่า บางแห่งอาจจะมีคนเฝ้าแน่น หรือน้ำสบู่มาราดถนนให้ลื่น เพื่อให้เกิดอุบัติเหตุ จะได้มีโอกาสเข้าฉกฉวยทรัพย์สินของผู้ตาย ”^{๑๙} การกระทำความผิดกล่าวเป็นปัญหาของการแสวงหาทรัพย์ที่เป็นภัยของสังคม มีเจตนาในการทำอกุศลกรรม ผิดทั้งศีลธรรมและกฎหมาย ด้วยเจตนาฆ่าให้ตาย แล้วยกยอกทรัพย์สิน (ผิดศีลข้อที่ ๑ และ ๒) ซึ่งผู้กระทำแล้วนี้ย่อมได้รับโทษ ไม่เพียงแต่ในทางกฎหมาย แต่ต้องได้รับผลตามกฎหมายเช่นกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๒๐} ด้วยเหตุนี้ ในทางพระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนให้กระทำแต่ความดี ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น มีศีล ๕ เป็นปกติ ในการดำเนินชีวิต เพราะความดีย่อมนำมาซึ่งผลคือ ความสุข

- ในการประกอบกิจการงานใดๆ ต้องเพียรหมั่นฝึกฝนตนเองให้พัฒนายิ่งขึ้นไป ด้วยการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ฝึกทักษะให้มีความชำนาญ ให้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาทรัพย์ได้ง่ายขึ้น ดัง ที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวว่า “อุปกรณ์สำคัญของการประกอบสัมมาอาชีวะ ก็คือ ศิลปวิทยา หรือศิลปะ (วิชาชีพ ฝีมือ ความจัดเจนงาน)”^{๒๑}

- หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาในการจัดการงานต่างๆ ให้สำเร็จไปได้ด้วยดีอย่างเหมาะสมจะพอดี เช่น อาชีพพ่อค้า ต้องมีความเพียรอย่างเหมาะสมจะพอดีในการแสวงหาทรัพย์ หมายถึง ต้องรู้ว่า เวลาใดควรค้าขายสินค้าประเภทใด ราคาขายเท่าใดจึงเหมาะสม คือ ต้องเป็นพ่อค้าที่มีเมตตา (จุฑามะ)

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน อภ. พุท. (ไทย) ๒๐/๑๙/๑๖๒.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕.

^{๑๙} ศ.น.พ. ประเวศ วะสี, **ปัจจัยสี่กับจิตใจ พุทธธรรมกับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอ-ชาวบ้าน, มรป.), หน้า ๘๗.

^{๒๐} อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความพิมพ์ครั้งที่ ๗**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๔๑)พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗๘๘.

นอกจากนี้ ยังต้องรู้ว่าทำเลหรือสถานที่เป็นแหล่งค้าขาย แหล่งซื้อสินค้าเพื่อให้ได้ต้นทุนที่คุ้มค้ำกับผลตอบแทนที่พึงได้ ซึ่งต้องคำนึงถึงคุณภาพของ สินค้า รู้วิธีขาย รู้ความต้องการของผู้บริโภค การประมาณสินค้าคงเหลือให้พอเหมาะ คือ มีธุรกิจดี (วิธฺโร) และในยามที่ขาดแคลนเงินทุนเพื่อขยายธุรกิจให้เพิ่มขึ้นก็ต้องรู้แหล่งเงินทุนในการกู้ยืม ซึ่งต้องสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับเจ้าหนี้ว่าจะสามารถชดใช้คืนหนี้สินทั้งหมดได้ตามสัญญาหรือเรียกว่า เพียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย (นิสฺสยสมฺปนฺโน) คุณสมบัติ ๓ ประการนี้ เป็นคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้อาชีพพ่อค้าประสบความสำเร็จและร่ำรวยได้โดยใช้เวลาไม่นาน^{๒๒} เช่น การค้าขายเสื้อผ้าตามฤดูกาล พ่อค้าต้องรู้ว่าฤดูหนาว ควรผลิตเสื้อกันหนาวออกจำหน่าย ในฤดูฝนก็ผลิตเสื้อกันฝนออกจำหน่าย เป็นต้น แต่หากผลิตเสื้อกันหนาวในฤดูร้อนก็จะทำให้ขายสินค้าลำบาก เพราะไม่ตรงตามความต้องการของผู้บริโภคส่วนใหญ่ เป็นการลงทุนเพื่อหาทรัพย์ไม่ถูกต้องตามกาลอันเหมาะสม และในการผลิตเสื้อผ้าต้องคำนึงถึงคุณภาพอย่างมีมาตรฐาน กำหนดราคาขายที่เหมาะสม และผลิตในปริมาณที่พอเหมาะ ไม่ให้มากจนเกินไปจนเป็นสินค้าเหลือเก็บ อาจต้องเสียหายในภายหลัง เป็นการใช้ความขยันเกินพอดี ไม่มีการสำรวจความต้องการของผู้บริโภค ทำให้ต้องเสียทรัพย์ ดังนั้น ในทุกขั้นตอนของการประกอบกิจการงาน ในได นอกจากนี้ต้องมีความเพียรแล้วก็ต้องมีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอย่างมีสติ เป็นการป้องกันความสูญเสียไม่ให้เกิดขึ้น หรือให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดด้วยความไม่ประมาท ประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นจากการแสวงหาทรัพย์ที่ เหมาะเจาะ ดังพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้ทำการเหมาะสมไม่ทอดธุระ ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้”^{๒๓} แม้จะมีทรัพย์น้อยก็สามารถแสวงหาให้เพิ่มพูนขึ้นได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นโดยประจักษ์ ย่อมตั้งตัวได้ด้วยสิ่งของอันมีมูลค่าน้อย เหมือนคนก่อไฟกองเล็กๆ ทำให้เป็นกองใหญ่ได้”^{๒๔}

นอกจากนี้ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงกรรมแสวงหาโภคทรัพย์เพื่อการดำรงชีพของบุคคลที่แตกต่างกันไป ดังในกามโกติสูตร^{๒๕} พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึง ลักษณะของ กามโกติ บุคคล ๑๐ จำพวก หมายถึง คฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน หรือผู้ยังบริโภคกามอยู่ ใช้ชีวิตด้วยความหลงยินดีพอใจในสิ่งที่น่าใคร่ละเรื่องที่น่าใคร่บุคคล ๑๐ จำพวกได้แก่

๑. กามโกติบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งคั่ง ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ
๒. กามโกติบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งคั่ง แต่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ
๓. กามโกติบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งคั่ง ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญ
๔. กามโกติบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม บ้างโดยไม่ชอบธรรม บ้างโดยวิธีข่มขู่จึงเอามา บ้างโดยไม่ข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งคั่ง ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

^{๒๒} ติฎฐายะเถยฺยตฺถใน อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓-๑๖๔.

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๒๔} ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๔/๒.

^{๒๕} ติฎฐายะเถยฺยตฺถใน อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๑/๒๐๗ - ๒๑๒.

๕. กามโกศิบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม บ้างโดยไม่ชอบธรรม บ้างโดยวิธีข่มขู่จึงบ้าง โดยไม่ข่มขู่จึงบ้าง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา แต่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

๖. กามโกศิบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม บ้างโดยไม่ชอบธรรม บ้างโดยวิธีข่มขู่จึงบ้าง โดยไม่ข่มขู่จึงบ้าง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญ

๗. กามโกศิบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์ โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

๘. กามโกศิบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา แต่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

๙. กามโกศิบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จึง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญ แต่เป็นคนจิตใจสยบ ถูกตัณหาเร้งรัด ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะสลัดออกไปใช้สอยทรัพย์นั้น

๑๐. กามโกศิบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จึง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญ แต่ไม่จิตใจไม่สยบ ไม่ถูกตัณหาเร้งรัด เห็นโทษมีปัญญาที่จะสลัดออกไปใช้สอยทรัพย์นั้น

กามโกศิบุคคลบางคนในโลกนี้ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ ควรถูกตำหนิในฐานะ๓ คือ

๑. ควรถูกตำหนิในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงเอามา
๒. ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่เลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา
๓. ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ^{๒๖}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมโดยวิธีข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา แต่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญนั้น ควรถูกตำหนิในฐานะ๒ คือ

๑. ควรถูกตำหนิในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงเอามา
๒. ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ

ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๑ คือ ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่เลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา^{๒๗}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงเอามา ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญนั้น ควรถูกตำหนิในฐานะ๑ คือ ควรถูกตำหนิในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมโดยวิธีข่มขู่จึงเอามา

ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๒ คือ

๑. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่เลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนา

^{๒๖} รังษี สุนทนต์ **เศรษฐีแห่งธรรม**, (กรุงเทพมหานครสำนักพิมพ์สุภาพโส๕๔๓), หน้า ๙๖ – ๙๘.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘ – ๙๙.

๒. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่แบ่งปันและทำบุญ^{๒๙}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม บ้าง โดยไม่ชอบธรรมบ้าง โดยวิธีข่มขู่จึงบ้าง โดยไม่ข่มขู่จึงบ้าง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมไม่เลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญนั้น ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๑ คือ ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่ แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม

ควรถูกตำหนิในฐานะ๓ คือ

๑. ควรถูกตำหนิในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม
๒. ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่เลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ
๓. ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ^{๓๐}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมบ้าง โดยไม่ชอบธรรมบ้าง โดยวิธีข่มขู่จึงบ้าง โดยไม่ข่มขู่จึงบ้าง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ แต่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญนั้น ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๒ คือ

๑. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จึง
๒. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่เลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ

ควรถูกตำหนิในฐานะ๒ คือ

๑. ควรถูกตำหนิในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึง
๒. ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ^{๓๑}

กามโกศิบุคคลที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมบ้าง โดยไม่ชอบธรรมบ้าง โดยวิธีข่มขู่จึงบ้าง โดยไม่ข่มขู่จึงบ้าง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญนั้น ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๓ คือ

๑. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จึง
๒. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่เลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ
๓. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่แบ่งปันและทำบุญ

ควรถูกตำหนิในฐานะ ๑ คือ ควรถูกตำหนิในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยวิธีข่มขู่จึงบ้าง^{๓๒}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จึง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมไม่เลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญนั้น ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๑ คือ ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมโดยไม่ข่มขู่จึง

ควรถูกตำหนิในฐานะ๒ คือ

๑. ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่เลียดตนให้ได้รับความสุขให้อิ่มหนำ

^{๒๙} รังษี สุนทร, เศรษฐีแห่งธรรม หน้า ๙๙.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๙ – ๑๐๐.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๐.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๐ – ๑๐๑.

๒. ควรถูกตำหนิในฐานะไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญ^{๓๓}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมโดยไม่ข่มขู่จีรัง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งหนา แต่ไม่แบ่งปัน ไม่ทำบุญนั้น ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๒ คือ

๑. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมโดยไม่ข่มขู่จีรัง

๒. ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะที่ยังตนให้ได้รับความสุขให้มั่งหนา

ควรถูกตำหนิในฐานะ ๑ คือ ควรถูกตำหนิในฐานะที่ไม่แบ่งปันและไม่ทำบุญ^{๓๔}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จีรัง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งหนา ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญ แต่เป็นคนจิตใจ สยบ ถูกตณหารังรัดไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญหาที่จะสลัดออกไปใช้สอยทรัพย์นั้น ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๓ คือ

๑. ควรได้รับการสรรเสริญ ในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมโดยไม่ข่มขู่จีรัง

๒. ควรได้รับการสรรเสริญ ในฐานะที่ยังตนให้ได้รับความสุขให้มั่งหนา

๓. ควรได้รับการสรรเสริญ ในฐานะที่แบ่งปันและทำบุญ

ควรถูกตำหนิในฐานะ ๑ คือ ควรถูกตำหนิในฐานะที่จิตใจ สยบ ถูกตณหารังรัด ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญหาที่จะสลัดออกไปใช้ทรัพย์นั้น^{๓๕}

กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จีรัง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งหนา ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญและไม่จิตใจ ไม่สยบ ไม่ถูกตณหารังรัด เห็นโทษ มีปัญหาที่จะสลัดออกไปใช้สอยทรัพย์นั้น ควรได้รับการสรรเสริญในฐานะ ๔ คือ

๑. ควรได้รับการสรรเสริญ ในฐานะที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมโดยไม่ข่มขู่จีรัง

๒. ควรได้รับการสรรเสริญ ในฐานะที่ยังตนให้ได้รับความสุขให้มั่งหนา

๓. ควรได้รับการสรรเสริญ ในฐานะที่แบ่งปันและทำบุญ

๔. ควรได้รับการสรรเสริญ ในฐานะที่ไม่จิตใจ ไม่สยบ ไม่ถูกตณหารังรัด เห็นโทษ มีปัญหาที่จะสลัดออกไปใช้สอยทรัพย์นั้น^{๓๖}

กามโกศิบุคคล ๑๐ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลกในบรรดากามโกศิบุคคล ๑๐ จำพวกนี้ กามโกศิบุคคลผู้ที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ข่มขู่จีรัง ครั้นหามาได้แล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุขให้มั่งหนา ย่อมแบ่งปัน ย่อมทำบุญ และไม่จิตใจ ไม่สยบ ไม่ถูกตณหารังรัด เห็นโทษ มีปัญหาที่จะสลัดออกไป นี่เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นชั้นแนวหน้า เป็นผู้สูงสุด และเป็นผู้ล้ำเลิศ^{๓๗}

จากที่ได้กล่าวแล้วถึงกามโกศิบุคคล ๑๐ จำพวกข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตให้บรรลุเป้าหมายในการสร้างฐานะในปัจจุบัน สามารถครองตนได้อย่างถูกต้อง ไม่เดือดร้อนทั้งแก่ตนและผู้อื่น ด้วยทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรม เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วก็ใช้สอยด้วยปัญญา ย่อม

^{๓๓} รังษี สุนทนต์, เศรษฐีแท้ทั้งธรรม หน้า ๑๐๑.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๒.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๒ – ๑๐๓.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๓.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๓ – ๑๐๔. .

ไม่ถูกตำหนิในภายหลัง ที่สำคัญไม่หวังเพียงสุขในปัจจุบันแต่ให้คำนึงถึงสุขในภพหน้าด้วยการทำบุญ เป็นต้น

ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะแนวทางในการสร้างฐานะเพื่ออำนวยความสะดวกในปัจจุบันให้ประสบความสำเร็จประการแรกคืออุทฺธานสัมปทา(ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนควรปลูกฝังให้มีขึ้นในตน เริ่มตั้งแต่ในวัยเยาว์ที่ต้องแสวงหาความรู้ทางด้านวิชาการด้วยความพากเพียร ขยันอดทนเพื่อเป็นต้นทุนในการประกอบอาชีพ เพราะวิชาความรู้ที่ได้ศึกษาเป็นอย่างดีนั้น จะเป็นเข็มทิศใน การแสวงหาโภคทรัพย์ที่ยังไม่มีให้มากขึ้น และให้เพิ่มพูนขึ้นได้ ผู้ที่ไม่แสวงหาความรู้ก็เหมือนกับผู้ที่ไม่มีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการประกอบอาชีพซึ่งก็ต้องใช้เวลาในการสะสมทั้งความรู้และประสบการณ์ไม่น้อยที่จะทำให้เกิดความชำนาญในอาชีพ จนเป็นที่ยอมรับชมสรรเสริญทั่วไป และที่สำคัญต้องเป็นความเพียรในการทำงานที่ประกอบโดยชอบธรรม ต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยการไม่แสวงหาทรัพย์ที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น หรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมด้วยการผลิตหรือค้าขายสิ่งต้องห้ามดังที่มีบัญญัติไว้ในทางพระพุทธศาสนา และตามกฎหมาย ดังนั้น การสร้างฐานะให้เกิดความมั่นคงในเบื้องต้น นั้น ต้องมีความเพียรที่ประกอบด้วยความชอบธรรม ซึ่งจะ เป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จของผู้ปรารถนาความเจริญ ไม่เพียงแต่แค่ผู้ครองเรือน หรือบรรพชิตผู้ปรารถนาบรรลุนิพพานชั้นสูง คือ พระนิพพาน ก็ต้องอาศัยความเพียรเป็นรากฐานของการประพฤติปฏิบัติให้ถึงเป้าหมายของชีวิต

๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)

ความถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้อย่างเหมาะสม หรือต้องรู้จักวิธีเก็บรักษาบำรุงรักษาทรัพย์สินของตนให้ปลอดภัยและเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับเรียกสั้นๆ ว่า เก็บเป็นหรือฉลาดเก็บ

หลักในการเก็บรักษาทรัพย์สินที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะคือ หลักธรรมมีชื่อว่า “กุลจิรัฏฐิติธรรม” หรือเหตุให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน มี ๔ ประการ ซึ่งมีกล่าวไว้ในกถาสสูตร^{๓๘} คือ

๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป
๒. ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
๓. รู้จักประมาณในการบริโภค
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มั่งคั่งให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๓๙}

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมดำรงอยู่ได้ไม่นานเพราะเหตุ ๔ ประการ หรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไป
๒. ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มั่งคั่งให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๔๐}

^{๓๘} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕ - ๓๗๖.

^{๓๙} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๖.

^{๔๐} อก.จตุกก. ๒๑/๒๕๘/๓๗๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็ได้ให้ความหมายของกุลจิรัฏฐิติธรรม ๔ คือ ธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน, เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน คือ

๑. นัฏฐคเวสนา (ของหายของหมด รู้จักหามาไว้)
๒. ชินณปฏิสังขรณา(ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม)
๓. ปริमितปานโกชนา (รู้จักประมาณในการกินการใช้)
๔. อธิปัจจัยสวันตสถาปนา (ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน)

เหตุที่ตระกูลมั่งคั่งจะตั้งอยู่นานไม่ได้ พึงทราบโดยนัยตรงข้ามจากนี้^{๔๑}

จากหลักธรรมทั้ง ๔ ประการดังกล่าว ผู้หวังความเจริญมั่งคั่ง ในฐานะให้ตั้งอยู่ได้นาน ไม่เสื่อมจากทรัพย์สมบัติที่แสวงหาอย่างลำบากด้วยการงานที่ไม่ผิด ไม่ว่าทรัพย์ที่หามาได้นั้น จะมากหรือน้อยก็ต้องรู้จักเก็บรักษาให้ปลอดภัย ที่ว่าของหายไปนั้นก็ต้องค้นหาให้พบโดยเร็ว หากปล่อยให้ผ่านไปวันอาจเกิดการหลงลืมสุดท้ายก็ต้องเสียทรัพย์ (เงิน) เพื่อซื้อมาทดแทนของที่หายไป เช่นนี้จะเป็นการเสียทรัพย์โดยไม่จำเป็น แม้ทรัพย์สินใดติดความเสียหายหรือทรุดโทรมก็ต้องซ่อมแซม แก้ไข ไม่ปล่อยให้ปละละเลย รู้คุณค่าของเงิน ใช้จ่ายด้วยเหตุผลอย่างเหมาะสม และที่สำคัญในการ แต่งตั้งผู้ดูแลรักษาทรัพย์สินนั้น ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายก็ ต้องเลือกที่เป็นคนดีมีศีลธรรม ไม่หลงใหลในอบายมุข อันจะเป็นเหตุให้ต้องสูญเสียทรัพย์ หรือทรัพย์ต้องหมดไปอย่างเปล่าประโยชน์ ต้องสร้างนิสัยในการออมเพื่อไว้เป็นหลักประกันในอนาคต ดังนั้น อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) จึงมีความสำคัญต่อการสร้างฐานะในปัจจุบันมาก เพราะผู้ที่แสวงหาทรัพย์มาได้แม้จะมาก เท่าใด แต่หากเก็บรักษาไม่เป็นทรัพย์นั้นก็หมดสิ้นได้เช่นกัน

นอกจากนี้ โภคทรัพย์ที่แสวงหาได้โดยชอบธรรม แม้จะหาได้มากหรือน้อยก็ต้องรู้จักแบ่งเก็บออมไว้ในสัดส่วนที่เหมาะสม ดังในหลักโภควิภาค ๔ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “...พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน ...ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย...”^{๔๒} ดังนั้น จึงต้องนำทรัพย์ที่หามาได้แล้วนำมาเก็บออมไว้ ๑ ใน ๔ ของทรัพย์ที่หามาได้ทุกครั้ง และต้องตั้งสัจจะไว้ว่า จะไม่นำทรัพย์ส่วนนี้ใช้จ่ายเลย เว้นแต่ด้วยมีเหตุจำเป็นที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิด เช่น ค่ารักษาพยาบาลในยามเจ็บป่วย เกิดอุบัติเหตุ หรือต้องประสบกับภัยธรรมชาติ เป็นต้น และให้นำทรัพย์ที่มีเหลือจากการใช้จ่ายในส่วนอื่นสะสมไว้เป็นเงินออมต่อไป ทำให้เงินออมเพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ

ในโคลงโลกนิติได้กล่าวถึง การจัดสรรปันส่วนในการใช้จ่ายทรัพย์อย่างถูกต้อง ดังนี้ “ทรัพย์มีสี่ส่วนไซ้ ปูนปั้น ภาคหนึ่งพึงเกียดกัน เก็บไว้ สองส่วนเบ็ดเสร็จสรรพ การกิจ ใช้นา ยังอีกส่วนควรให้จ่ายเลี้ยงตัวตน”^{๔๓} โคลงโลกนิตินี้บดบังกล่าวนี้ เป็นโคลงสุภาษิตที่ประพันธ์ขึ้น เพื่อสอนให้รู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์เช่นเดียวกับหลักโภควิภาค ๔ ซึ่งส่วนหนึ่งต้องกัน เพื่อเก็บไว้

การเก็บรักษาหรือการออมทรัพย์ตามหลักโภควิภาค ๔ นี้ นับได้ว่าเป็นการสร้างวินัยทางการเงิน ทำให้เกิดนิสัยรักการออม เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตให้มีความปลอดภัย และสร้างความมั่นใจได้ในอนาคต ยิ่งสะสมได้มากก็คลายความกังวลได้มาก เพราะมีโภค ทรัพย์หรือทรัพย์

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓.

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๒.

^{๔๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เดชาติคร , โคลงโลกนิติ , (ออนไลน์) แหล่งที่มา : http://www.st.ac.th/bhatips/tip48/student48/loganit_student.htm (๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖).

สมบัติเป็นหลักประกันในการสร้างความสุขให้กับชีวิต แม้ในยามที่ไม่สามารถหาทรัพย์เลี้ยงชีพได้ ก็ไม่ทุกข์ยากลำบาก เพราะผลจากการเก็บสะสมไว้อย่างต่อเนื่องสืบมา ดังนั้น อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) จึงมีความสำคัญต่อการสร้างฐานะในปัจจุบัน มาก เพราะผู้ที่แสวงหาทรัพย์มาได้ แม้จะมากเท่าใด แต่หากเก็บรักษาไม่เป็น ทรัพย์นั้นก็หมดสิ้นได้เช่นกัน

๓. กัลยาณมิตตตา (ถึงพร้อมด้วยความเป็นผู้มีมิตรดี)

ความถึงพร้อมด้วยความเป็นผู้มีมิตรดีก็คือ การรู้จักเลือกคบแต่คนดี และสร้างเครือข่ายคนดี คบคนดีเป็นหรือฉลาดคบคน เพราะชีวิตต้องอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่สามารถอยู่โดยลำพัง ทุกชีวิตจึงต้องเกี่ยวข้องกันหรือร่วมกิจกรรมกันไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง ดังนั้น ความสำเร็จของชีวิตก็ต้องมีการอาศัยซึ่งกันและกัน การคบหาแต่มิตรดีเป็นมิตรแท้จึงมีความสำคัญยิ่งซึ่งพระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ในสังคาลสูตร^{๔๔} ว่า ด้วยมิตรมีใจดีหรือมิตรแท้ ดังนี้

คหบดีบุตร คน ๔ จำพวกนี้ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี (มิตรแท้) คือ

๑. มิตรมีอุปการะ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี
๔. มิตรมีความรักใคร่ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี^{๔๕}

จากพระสูตรดังกล่าวการคบมิตรเป็นสิ่งสำคัญมาก และมิตรที่ควรคบคือ มิตรดี หรือมิตรแท้ เพราะจะคอยให้ความช่วยเหลือสนับสนุนด้วยความจริงใจ ในยามทุกข์นั้นไม่ว่าจะเป็นด้วยเรื่องเล็กน้อยหรือมากมายเพียงใด ทั้งในด้านจิตใจและทรัพย์สิน (โภคทรัพย์) มิตรที่ดียอมเอื้อเฟื้อ ให้กำลังใจ และให้คำแนะนำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ สามารถแก้ไขปัญหา และขจัดอุปสรรคต่างๆ แม้ในยามสุข มิตรแท้นั้นก็จะยินดีด้วยเช่นกัน ไม่มีความริษยา มีแต่จะส่งเสริมกันเพื่อ ความเจริญรุ่งเรือง ยิ่งๆ ขึ้นไป และจะทำให้การดำเนินชีวิตไม่ขัดสนในเรื่องโภคทรัพย์เลย

ลักษณะของมิตรมีใจดี หรือมิตรแท้ ๔ จำพวก มีดังนี้

- ๑) มิตรมีอุปการะ ประกอบด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
 ๑. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
 ๒. ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
 ๓. เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงได้
 ๔. เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโภคทรัพย์ให้ ๒ เท่าของทรัพย์ที่ต้องการในกิจนั้น
- ๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ประกอบด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ
 ๑. บอกความลับแก่เพื่อน
 ๒. ปิดความลับของเพื่อน
 ๓. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
 ๔. แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้
- ๓) มิตรแนะนำประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒ - ๒๖๕/๑๙๙ - ๒๑๒.

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๙.

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
 ๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
 ๓. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
 ๔. บอกทางสวรรค์ให้
- ๔) มิตรมีความรักใคร่ ประกอบด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน
๒. พื่อใจความเจริญของเพื่อน
๓. ห้ามปรามคนที่นินทาเพื่อน
๔. สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน^{๔๖}

แม้ในกัลยาณมิตรสูตร พระพุทธเจ้ายังได้กล่าวถึงประโยชน์ของการคบมิตรมีใจดีมิตรแท้ ดังนี้ ภัคฺขุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทกัลยาณมิตรตตฺตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมืองค์ ๘ ฉะนั้น

ภัคฺขุผู้มีกัลยาณมิตร (มิตรดี) พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมืองค์ ๘ ทำอริยมรรคมืองค์ ๘ ให้มาก คือ ภัคฺขุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญสมาธิปฏิฐานอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ ฯลฯ

๘. เจริญสมาสมาธิอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะ

ภัคฺขุทั้งหลาย ภัคฺขุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญอริยมรรคมืองค์ ๘ ทำอริยมรรคมืองค์ ๘ ให้มากอย่างนี้แล^{๔๗}

จากที่กล่าวถึงประโยชน์ของการคบหากัลยาณมิตรนั้น พระพุทธเจ้า ทรงชี้แนะให้กับภัคฺขุทั้งหลายผู้ออกบวชเพื่อมุ่งหวังประโยชน์สุขขั้นสูงสุดคือ พระนิพพาน ว่าต้องมีกัลยาณมิตรผู้ทรงธรรมคอยแนะนำชี้ทางอริยมรรค และตอบข้อสงสัยในห ลักปฏิบัติจนหมดข้อสงสัย มีความเจริญในมรรคมืองค์ ๘^{๔๘} ซึ่งได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ตลอดปัญหา ไม่ติดขัดในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตทกิลมณานุโยค

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายัง ทรงชี้แนะ เกี่ยวกับการหา กัลยาณมิตรที่ดี ไม่ได้ ดัง เรื่อง สัททวิหาริกของพระมหากัสสปเถระความตอนหนึ่งว่า “หากบุคคลเที่ยวหาคนดีกว่าตน หรือเสมอกับตนไม่ได้ ก็ควรถือการเที่ยวไปคนเดียวให้มั่นคง เพราะจะหาความเป็นเพื่อนในคนพาลไม่ได้เลย”^{๔๙}

การคบมิตรมีใจดี หรือมิตรแท้ จึงเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะให้ รู้ถึงลักษณะ และประโยชน์ของการคบหากัลยาณมิตร รวมถึงการสร้างเครือข่ายคนดี ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม บุคคลจึงควรพัฒนาจิตของตนเองก่อน เพื่อให้เป็นผู้มี ลักษณะของมิตรมีใจดีหรือมิตรแท้แล้ว

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๑-๒๖๔/๒๑๐ - ๒๑๑.

^{๔๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

^{๔๘} คุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖ - ๑๒๘.

^{๔๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๑/๔๖.

จึงขยายเครือข่ายเป็นวงกว้างในสังคม และสิ่งที่สังคมจะได้รับคือ เป็นสังคมของคนดีที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การสร้างฐานย่อมเป็นไปได้อย่างสะดวก เป็นสังคมที่มีแต่ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน และไม่เพียงแต่ประโยชน์สุขขั้นต้นในภพนี้หรือภพหน้า แม้แต่ประโยชน์สุขขั้นสูงสุดคือ พระนิพพาน ก็พึงหวังได้ด้วยการเข้าหา สอบถามและปฏิบัติตามในอริยมรรคมีองค์ ๘ ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ผู้มีปัญญาจึงควรคบหาแต่มิตรแท้ เพราะมิตรแท้ ย่อมนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ให้ซึ่งกันและกันได้อย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนหรือบรรพชิต ดังนั้น ความถึงพร้อมด้วยการมีมิตรดี หรือมิตรแท้ จึงเป็นอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างฐานะให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างมั่นคง

แม้ว่าในพระพุทธศาสนา จะได้กล่าวถึงลักษณะของมิตรแท้แล้ว แต่ก็ยังได้กล่าวถึงลักษณะของมิตรเทียม หรือมิตรไม่แท้ ไว้ เพื่อจะได้ไม่คบหาไว้เป็นมิตร เพราะจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนในภายหลัง ดังที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ในสังคาลสูตร ดังนี้

คหบดีบุตร คน ๔ จำพวกนี้ เธอพึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม คือ

๑. คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว พึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๒. คนดีแต่พูด พึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๓. คนพูดประจบ พึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๔. คนที่เป็นเพื่อนชักนำไปทางเสื่อม พึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม

คหบดีบุตร คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว เธอพึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

- (๑) เป็นผู้ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
- (๒) เสียน้อย ประรณจะได้มาก
- (๓) เมื่อตัวเองมีภัยจึงทำกิจของเพื่อน
- (๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์

คหบดีบุตร คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว เธอพึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล

คหบดีบุตร คนดีแต่พูด เธอพึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียมโดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่เป็นอดีตไปแล้ว
๒. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่ยังมาไม่ถึง
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
๔. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง

คหบดีบุตร คนดีแต่พูด เธอพึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล

คหบดีบุตร คนพูดประจบ เธอพึงทราบว่ ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม
๒. เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม
๓. สรรเสริญต่อหน้า
๔. นินทาลับหลัง

คหบดีบุตร คนพูดประจบ เธอฟังทราบ ว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล

คหบดีบุตร คนที่เป็นเพื่อนชักชวนไปในทางเสื่อม ฟังทราบ ว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการ คือ

๑. เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท

๒. เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืน

๓. เป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น

๔. เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

คหบดีบุตร คนที่เป็นเพื่อนชักชวนไปในทางเสื่อม ฟังทราบ ว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ ๔ ประการนี้แล”

จากนั้นจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

“บุคคลที่ไม่ใช่มิตรแท้ ๔ จำพวกนี้ คือ

(๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นอย่างเดียว

(๒) มิตรดีแต่พูด (๓) มิตรพูดประจบ

(๔) มิตรชักนำไปในทางเสื่อม

บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว ฟังแว่นเสียให้ห่างไกล เหมือนคนเว้นทางมีภัยเฉพาะหน้าเสียฉนั้น”^{๕๐}

จากพระสูตรดังกล่าวข้างต้น พระพุทธศาสนาไม่ได้ กล่าวถึงเฉพาะลักษณะของมิตรแท้ที่ควรคบหาไว้เป็นกัลยาณมิตรเท่านั้น แต่พระพุทธเจ้ายังได้สอนถึงการที่จะไม่คบหามิตรไม่แท้ หรือมิตรเทียมไว้เป็นสหายหรือเพื่อนสนิท เพราะจะเป็นผู้นำภัย คือความเดือดร้อนหรือความทุกข์กาย ทุกข์ใจ มาสู่ตนและครอบครัว ตลอดจนถึงความวุ่นวายในสังคม นำมาซึ่งความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ได้ในที่สุด ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงได้มีหลักคำสอนไว้ เป็นแนวทางในการพิจารณาเลือกคบหา กัลยาณมิตรที่ดีด้วยการเทียบเคียงจากลักษณะของมิตรแท้ และมิตรเทียมข้างต้น เพื่อความปลอดภัยแห่งชีวิตและทรัพย์สิน

๔. สมชีวิตา (ถึงพร้อมด้วยการเลี้ยงชีพอย่างเหมาะสม)

ความถึงพร้อมด้วยการเลี้ยงชีพอย่างเหมาะสม หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพย์ (เงิน) ที่หามาโดยชอบได้อย่างเหมาะสม คือ ใช้จ่ายตามความจำเป็น หรือซื้อของเพราะจำเป็นต้องใช้ ไม่ใช่ ใช้จ่ายเพียงเพราะชอบหรืออยากมี ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นให้มีการใช้ทรัพย์ด้วยความพอดี ไม่ใช่ใช้จ่ายจนเกินตัว และไม่ให้ตระหนี่จนเกินไป ให้มีความพอเหมาะ รู้ประมาณในการใช้จ่าย ไม่ให้ฟุ่มเฟือย สรุ่ยสุร่าย เช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า ใช้ทรัพย์เลี้ยงชีพได้อย่างมีความสุข อย่างไรก็ตาม แม้จะรู้จักใช้ก็ยังคงต้องรู้จักทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ เพื่อความมั่นคงแห่งฐานะ ดัง ในทิมชาณสูตร^{๕๑} พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับทางเสื่อมและทางเจริญแห่งโภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบ ดังนี้

โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ มีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔ - ๒๕๙/๒๐๗ - ๒๐๙.

^{๕๑} อัง. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐ - ๓๔๔.

ของบุคคลผู้มีศีล”^{๕๓} และอานิสงส์ของคนมีศีลว่า “บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโรค ทรพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุนี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล”^{๕๔}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น ความเจริญและความเสื่อมแห่งโรคทรพย์เกิดขึ้นได้ก็ ด้วยความประมาทและไม่ประมาทใน หลักธรรม อันเป็นพื้นฐานของ ข้อปฏิบัติทางกายและวาจา เป็นพฤติกรรมที่ควบคุมความประพฤติให้เป็นปกติ หรือไม่ อย่างน้อยถ้าผู้ใดมีศีล เช่น ศีล ๕ คือ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดโกหกหลอกลวง และไม่ดื่มสุรา อานิสงส์ของศีล ๕ คือย่อมเป็นผู้ไม่มีความประมาท เมื่อกาย วาจาเป็นปกติ โรคทรพย์ย่อมไม่เสื่อม มีแต่จะทำให้ทรพย์นั้นเพิ่มพูนขึ้นและประสบแต่ความสุขตลอดไป และหากต้องการความสุขให้สูงยิ่งขึ้น ก็ต้องปฏิบัติธรรมในขั้นสูงขึ้น เพื่อยกระดับจิต ด้วยการสร้างอริยทรัพย์ให้มีในตนเพื่อถึงซึ่งความหลุดพ้นคือพระนิพพาน

แม้ในสังคาลสูตร พระพุทธเจ้าก็ได้ชี้แนะเกี่ยวกับ อบายมุข ๖ ซึ่งเป็นช่องทางของความเสื่อม ทางแห่งความพินาศ เหตุย่อยยับแห่งโรคทรพย์ และมีโทษ ได้แก่

๑. การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๒. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน
๓. การเที่ยวดูมหรสพ
๔. การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๕. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร
๖. การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน^{๕๕}

จากพระสูตรดังกล่าวข้างต้นพระพุทธศาสนาได้สอนให้ละเว้น โดยไม่ให้เกิดข้องกัอบายมุขทั้ง ๖ ประการ คือ การเสพสุรา การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน การเล่นการพนัน การดูหนังดูละคร การคบคนชั่วเป็นมิตร และความเกียจคร้านเหล่านี้ ล้วนเป็นช่องทางแห่งความเสื่อม ความพินาศย่อยยับแห่งโรคทรพย์ และทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลรอบข้าง เป็นภัยที่ควรหลีกเลี่ยง เพราะเป็นศัตรูของการสร้างฐานะให้มั่นคง แม้ในทางสังคม บุคคลที่หมกมุ่นในอบายมุขทั้ง ๖ ประการนี้ ก็จะไม่เป็นผู้ที่ได้รับการ ยอมรับในสังคมเลย เพราะไม่สามารถรักษาศีลสมบัติ รวมทั้งบุคคลในครอบครัวก็ไม่สามารถเลี้ยงดูให้มีความสุขได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการคบคนชั่วเป็นมิตร ย่อมสร้างความพินาศให้แก่ทรัพย์สมบัติได้ง่ายที่สุด เพราะมิตรชั่วย่อมไม่ปรารถนาดี และมักส่งเสริมสนับสนุนให้กระทำความผิดในทางแห่งความเสื่อม

สำหรับการเลี้ยงชีพด้วย ความพุ่มเฟียชที่เกิดจากความประมาทในการใช้จ่ายที่เกินฐานะ ซึ่งเป็นเหตุของการสร้างหนี้สินเพื่อการบริโภค นำมาซึ่งความทุกข์ยากลำบากและเดือดร้อนในภายหลัง ในทางพระพุทธศาสนามีคำสอนให้เลี้ยงชีพด้วยความสันโดษ คือ ให้อยินดีในสิ่งที่ตนมีตนได้ ยินดีในของของตนที่หามาได้โดยชอบธรรม ความสันโดษเป็นคุณธรรมที่ช่วยกำจัดความพุ่มเฟียช ๓ ประการ คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้ หรือเกินไปกว่าที่ตนจะพึงได้

^{๕๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๙/๙๓.

^{๕๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๙๔.

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗ - ๒๕๓/๒๐๒ - ๒๐๕.

โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารภนาสิ่งของที่คนอื่นได้ จนเกิดความริษยา

๒. ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง เลือกทำในสิ่งที่ตนเองถนัดแล้วตั้งใจปฏิบัติให้ก้าวหน้าไปตามกำลังแต่ละอย่างด้วยความขยันหมั่นเพียร

๓. ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร เหมาะสมกับภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต แสดงหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน^{๕๖}

ผู้มีความสันโดษอยู่ในจิตใจและสามารถประพฤติปฏิบัติตนอยู่ด้วยความพอเพียง ผู้นั้นย่อมไม่มีปัญหาในการดำเนินชีวิต การแสวงหาโภคทรัพย์ย่อมไม่เกิดโทษให้ต้องได้รับความทุกข์กายและทุกข์ใจ เพราะไม่คิดเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้ลำบาก ทำกิจการต่าง ๆ ได้อย่างมีสติ และปัญญา รู้จักประมาณตน ไม่มีความประมาท รู้เท่าทันในสิ่งที่ตนทำ เช่นนี้ชีวิตย่อมประสบแต่ความสุข ไม่เดือดร้อนทั้งปัจจุบันและอนาคต จึงได้ชื่อว่ามีชีวิตที่มีความสุขอย่างยั่งยืน

แม้ในการเลี้ยงชีพด้วยความตระหนี่ ไม่ใช้สอยทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ในทางที่ชอบในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะเกรงว่าจะหมดสิ้นไป จึงเป็นการปฏิบัติต่อโภคทรัพย์ที่ไม่ถูกต้อง เพราะโภคทรัพย์มีไว้เพื่อใช้สอยให้เกิดประโยชน์ในทางชอบธรรม เพื่อการดำรงชีพอย่างเหมาะสมทั้งแก่ตนและบุคคลอื่นให้ได้รับความสุขตามฐานะ ไม่ให้ผิดเคืองจนเกินไป จึงควรกำจัดความตระหนี่ไม่ให้ครอบงำจิตใจได้ด้วยการฝึกนิสัยให้เห็นประโยชน์ของการให้ เพื่อเป็นการเกื้อกูลผู้อื่นให้ได้รับความสุข และเห็นโทษของความตระหนี่ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างเหมาะสม

ดังนั้น ในการสร้างฐานะเพื่ออำนวยประโยชน์สุข ขั้นต้นหรือสุข ในปัจจุบัน นั้น พระพุทธศาสนา มีคำสอนให้ไว้เป็นแนวปฏิบัติในการบริหารจัดการเรื่องของโภคทรัพย์ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของทุกคนให้ดำเนินไปได้ด้วยดีอย่างมีความสุข มีความเป็นอยู่ที่ไม่ยากลำบาก ด้วยการนำหลักธรรมที่เรียกว่าหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ที่ได้กล่าวไว้แล้วทั้ง ๔ ประการคือ อุดหนุนสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตามาใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นการบริหารจัดการ ที่เริ่มต้นด้วยการวางเป้าหมาย ของชีวิตด้วยการ รวบรวมสะสม ทรัพย์เพื่อสร้างฐานะให้มั่นคง สามารถตอบสนองความต้องการให้บรรลุตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ โดย เริ่มต้นด้วยการแสวงหา ทรัพย์ ประกอบด้วย ความขยันหมั่นเพียรใน กิจการงาน ที่ทำโดย ชอบธรรม ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ทั้งแก่ตนและผู้อื่น เมื่อได้ทรัพย์สมบัติมาแล้วก็ต้องเก็บรักษาไว้ให้ได้อย่างปลอดภัย ต้องเลือกคบหาแต่กัลยาณมิตร ที่เป็นมิตรแท้ และสร้างเครือข่ายคนดี เพื่อ ประโยชน์และความสำเร็จ ในการแสวงหาทรัพย์ และใช้จ่ายทรัพย์อย่างเหมาะสมตามฐานะ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่ตระหนี่จนเกินไป รู้ทางเสื่อมและความเจริญแห่งทรัพย์ ต้องควบคุมรายจ่ายไม่ให้เหนียวกว่ารายรับ ซึ่งทั้ง ๔ ประการนี้ อาจกล่าวได้ว่า กัลยาณมิตตตา นั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดเพราะมีผลเริ่มตั้งแต่การสร้างฐานะตลอดจนถึงการดำรงฐานะของตน หรือวงศ์ตระกูลให้มั่นคงได้อย่างยั่งยืน ดังมีปรากฏแล้วในอดีตครั้งพุทธกาล เช่น บุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ต่อมาภายหลังต้องหมดสิ้นทรัพย์สมบัติก็เพราะคบคนพาลเป็นมิตร^{๕๗} หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ หรือ หัวใจเศรษฐี จึงเป็นหลักธรรมของการสร้างฐานะในปัจจุบัน (ชาตินี้) ให้ดำรงอยู่ได้อย่างสะดวกสบาย หรือสามารถบริหารจัดการโภคทรัพย์เพื่ออำนวยประโยชน์สุขขั้นต้นได้สำเร็จตามเป้าหมายของชีวิต

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ปอ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๔๒๕.

^{๕๗} ดูรายละเอียด พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๘๑ – ๘๓.

๓.๒ การบริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงประโยชน์สูงสุด ซึ่งในที่นี้ขอกล่าวถึงเฉพาะความสุข ของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ผู้ยังบริโศกคามอยู่ เป็นความสุขที่ทุกคนปรารถนาให้มีในชีวิต ดังในอานนยสูตร^{๕๘} พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับอนาถปิณฑิกเศรษฐี ดังนี้

คหบดี สุข ๔ ประการนี้คฤหัสถ์ผู้บริโศกคามพึงได้รับตามกาล ตามสมัย สุข ๔ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. อตถิสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์)
๒. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์)
๓. อานนยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้)
๔. อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ^{๕๙})

จากพุทธพจน์ดังกล่าว ย่อมแสดงให้เห็นว่า ความสุขทั้ง ๔ ประการนั้น เป็นความสุขในระดับผู้ครองเรือน เป็นผู้ที่ยังต้องการบริโศกคามคือ ติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่น่าใคร่ รุน่าปรารถนา เป็นความสุขในระดับโลกียสุขที่ให้ผลในปัจจุบัน คือ ชาตินี้ ความสุขเหล่านี้ ย่อมหามาได้ด้วยการกำลังทรัพย์ ยิ่งมีมากก็ทำให้สุขมาก มีน้อยหากเป็นอยู่อย่างไม่เพียงพอก็เป็นเหตุให้ต้องดิ้นรนแสวงหาให้มากขึ้นๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น โภคทรัพย์ ที่แสวงหามาได้โดยชอบด้วยความขยันหมั่นเพียร แล้วจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้สามารถ ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ไม่เดือดร้อนในภายหลังมีฐานะที่มั่นคงได้อย่างยั่งยืน สามารถตอบสนองในสิ่งที่ต้องการและสำเร็จประโยชน์ด้วยสุขทั้ง ๔ ประการ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนให้ไว้เป็นแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการโภคทรัพย์ที่หามาได้โดยธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดเรียกว่า “โภควิภาค ๔” คือ การแบ่งทรัพย์หรือจัดสรรทรัพย์ที่หามาได้เป็น ๔ ส่วน ดังในสิงคาลกสูตร พระพุทธเจ้า ตรัสกับสิงคาลกะ ว่า “...คฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถครั้นรวบรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน คือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบการงาน ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย จึงผูกมิตรไว้ได้”^{๖๐}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว พระพุทธองค์ทรงชี้แนะแนวทางให้กับคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนที่ปรารถนาความสุขจาก โภคทรัพย์ หรือทรัพย์สมบัติที่หามาได้โดยชอบธรรม ด้วยความขยันหมั่นเพียร ครั้นรวบรวมหรือสะสมได้แล้ว ให้แบ่งทรัพย์นั้นเป็น ๔ ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง นำไปใช้สอยให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและ บุคคลที่ควรเลี้ยงดูหรือควรสงเคราะห์ ส่วนที่ ๒ และ ๓ นำไปลงทุนเพื่อให้ทรัพย์เพิ่มพูนขึ้น และอีกส่วนหนึ่งเก็บสะสมหรือออมไว้ใช้จ่ายในคราวจำเป็น

ในอรรถกถาสิงคาลกสูตร ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ผู้ครองเรือนที่สามารถแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วนได้ดังนี้ ย่อมเป็นผู้สามารถประสานมิตรไว้ได้ คนนอกนั้นไม่สามารถ พึงบริโศกโศกะโดยส่วนหนึ่ง ประกอบการงานด้วยสองส่วนมีกสิกรรมและพาณิชยกรรมเป็นต้น และพึงเก็บส่วนที่สี่เอาไว้เพื่อใช้ในยามมีอันตราย เพราะอันตรายอาจเกิดจากการงานได้โดยไม่คาดคิด หรือแม้อันตรายก็

^{๕๘} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕ - ๑๐๗.

^{๕๙} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑ - ๒๑๒.

ย่อมเกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจราชภัยเป็นต้น^{๖๑} พิจารณาได้ว่า การจัดสรรทรัพย์ เป็น ๔ ส่วน หรือนำหลัก โภควิภาค ๔ มาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถป้องกันไม่ให้โภคทรัพย์มีโทษด้วยภัย ๕ ประการคือ จากไฟไหม้ น้ำพัดพา พระราชาริบไปโจรปล้น และ ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักห่อกลวง ซึ่งเป็นสาเหตุให้โภคทรัพย์หรือทรัพย์สมบัติต้องหมดไป

นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้อธิบายถึง หลักการแบ่งทรัพย์โดยจัดสรรเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

เอเกน โภเค ภูณเชยฺย ใช้ทรัพย์ส่วนที่ ๑ เพื่อเลี้ยงตนเองและบุคคลในครอบครัวให้เกิดความสุข ในเรื่องของการบริโภคอุปโภคต่างๆ ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง เช่น ทำบุญทำทานถวายสมณะพราหมณ์ หรือการสงเคราะห์เลี้ยงดูบำรุงญาติสนิท มิตรสหายบุคคล ใกล้ชิด เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจให้เกิดความรักใคร่นับถือ กัน ไม่ให้เกิดการแตกแยก และการทำประโยชน์เพื่อสาธารณะ เช่น การบริจาคของช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากต่างๆ เป็นต้น

ทวิหิ กมมํ ปโยชเย ใช้ทรัพย์ ส่วนที่ ๒ และ ๓ เพื่อเป็นทุนประกอบกิจการงาน เช่น การลงทุนทำธุรกิจต่างๆ เป็นการใช้จ่ายทรัพย์สร้างทรัพย์ให้มีความพอกพูนเพิ่มมากขึ้น เพราะว่า การมีทรัพย์แล้วไม่ใช้ทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ถือว่าเป็นโทษอย่างยิ่ง

จตุตถญจ นิธาเปยฺย ใช้ทรัพย์ ส่วนที่ ๔ ให้เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือในคราวฉุกเฉิน คือ ใช้ในคราวที่เกิดเหตุการณ์โดยไม่คาดคิด เป็น อุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้นกับร่างกาย เช่น ค่ารักษาพยาบาล ตลอดจนอาจเกิดกับทรัพย์สินที่เสียหายด้วยภัยธรรมชาติ เป็นต้น เป็นการใช้จ่ายที่จำเป็น ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๖๒}

จากที่กล่าวแล้ว พิจารณาได้ว่า หลักโภควิภาค ๔ ในทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นหลักการ บริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรมแล้ว มีความมั่นคงและยั่งยืน ทำให้มีการปฏิบัติต่อทรัพย์ ได้อย่างถูกต้อง ชีวิตย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง ซึ่งไม่เพียงความสุขในชาตินี้ที่ได้ประโยชน์จากการมี ทรัพย์และได้ใช้สอยแล้ว แม้ความสุขหลังความตายย่อมมีในสวรรค์ สิ่งสำคัญคือ เมื่อจัดสรรเป็น ๔ ส่วนแล้ว ต้องมีแนวทางในการบริหารจัดการที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายของทรัพย์แต่ละส่วน กล่าวคือ หากมีเงิน ๑๐๐ บาท ต้องจัดสรรแบ่งออกเป็น ๔ ส่วนๆ ละ ๒๕ บาท ส่วนที่ ๑ นำไปใช้สอยให้เกิดประโยชน์แก่ตนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่ ๒ และ ๓ ให้รวมกันคือ ๕๐ บาท เนื่องจากเป็นส่วนที่นำไปลงทุนในการประกอบกิจการงานทำให้ทรัพย์งอกเงยขึ้น จึงต้องใช้ในสัดส่วนที่มากกว่า สำหรับส่วนที่ ๔ เก็บออมไว้ใช้สอยในคราวจำเป็น เท่านั้น ซึ่งหลักโภควิภาค ๔ นี้ เป็น หลักการบริหารจัดการทรัพย์ที่ เกี่ยวข้อง กับการดำเนินชีวิต ของทุกคน เป็นเรื่องใกล้ตัวเฉพาะบุคคลที่ต้องสร้างวินัยในการปฏิบัติต่อทรัพย์ให้กับตนเอง ซึ่งส่งผลต่อบุคคลในครอบครัว และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ให้ได้รับประโยชน์จากทรัพย์ที่หาได้นั้น ในทางตรงข้าม ทรัพย์ที่หาได้แต่ขาดการบริหารจัดการที่ดี ที่ถูกต้องแล้ว ย่อมเกิดโทษในภายหลังเพราะ ขาดแคลนทรัพย์เป็นอุปสรรคในการสร้างความสุข

ดังนั้น การบริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยหลักโภควิภาค ๔ นั้น เป็นความสุขที่ได้จากการใช้จ่ายทรัพย์ ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความสุขที่ได้ จากการมีทรัพย์ไว้ครอบครอง จึงต้องมีการพิจารณาให้เหมาะสมและรอบคอบก่อน นำไปใช้สอยในแต่ละ ครั้ง เพื่อไม่ให้

^{๖๑} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๑๑๑.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๗ - ๑๒๘.

เกิดโทษในภายหลัง ดังในจูฬพราหฺมโลวาทสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนพระราหุลว่า “...บุคคลควรพิจารณาให้ดี แล้วจึงทำกรรมทางกาย พิจารณาให้ดีแล้วจึงทำกรรมทางวาจา พิจารณาให้ดีแล้วจึงทำกรรมทางใจ...”^{๖๓} คำสอนดังกล่าวของพระพุทธเจ้ามุ่งเน้นให้มีการพิจารณา ในเรื่องที่จะทำ คำที่จะพูด และต้องคิดให้ดีก่อนแล้วจึงทำ และพูด หากสิ่งที่ทำนั้นเป็นประโยชน์ก็จงทำ และพูด ถ้าเป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่นก็จงหยุดทำและหยุดพูดใน สิ่งนั้นๆ ฟังสอนใจตนเองอยู่เนืองๆ ที่จะต้องระมัดระวังไม่ทำ ไม่พูด และไม่คิดในสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ การปฏิบัติตามหลักโศควิภาค ๔ จึงต้องมีแนวทางในการบริหารจัดการโภคทรัพย์ ก่อนที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งในการบริหารจัดการโภคทรัพย์ที่ได้จัดสรร ในแต่ละส่วนนั้น ในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความสำเร็จให้เกิดประโยชน์ได้ ดังนี้

๓.๒.๑ แนวทางบริหารจัดการทรัพย์ส่วนที่ ๑

โภคทรัพย์ส่วนที่ ๑ คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของทรัพย์ที่มีอยู่ทั้งสิ้น จัดสรรเพื่อนำไปใช้สอยให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น ถือเป็นขั้นตอนของการปฏิบัติ เกี่ยวกับทรัพย์ที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์สุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เพราะเป็นการใช้จ่ายที่ถูกต้อง ถูกต้องด้วยเหตุผล เป็นประโยชน์ให้ได้รับความสุข ได้รับการยกย่อง สามารถมีเครือข่ายที่ดี ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้ มีหลักในการใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์จากการใช้ทรัพย์ส่วนที่ ๑ ดังนี้

๑. ใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักโศคาทิยะ

ในอาทิยสูตร ได้กล่าวถึงประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์ เรียกว่า “โศคาทิยะ” มี ๕ ประการ ดังนี้

- ๑) ใช้ทรัพย์เพื่อบำรุงตนเองและครอบครัว ตลอดจนบริวารให้มีความสุข
- ๒) ใช้ทรัพย์เพื่อสร้างเครือข่ายคนดีในหมู่บ้าน หรือชุมชนของตน เป็นการกระจายรายได้ และเก็บออมทรัพย์ในหมู่คนดี
- ๓) ใช้ทรัพย์เพื่อป้องกันภัย และใช้ยามฉุกเฉิน
- ๔) ใช้ทรัพย์ทำพลีหรือทำการสงเคราะห์อย่าง ได้แก่ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อติถิพลี ต้อนรับแขก บุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ราชพลี ถวายเป็นของหลวง เช่น การเสียภาษีอากร และเทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา จะได้ทรงรักษา
- ๕) ใช้ทรัพย์ทำบุญกับเนื้อนาบุญ หมายถึง การถวายจตุปัจจัยไทยทานแก่พระภิกษุผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ^{๖๔}

จากพระสูตรดังกล่าว พิจารณาได้ว่า การใช้สอยทรัพย์เพื่ออำนวยประโยชน์ทั้ง ๕ ประการนั้น ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับประโยชน์ที่พึงได้จากการใช้จ่ายทรัพย์ เพื่อสร้างประโยชน์สุขไม่เพียงเพื่อตนเอง แต่ต้องให้สำเร็จประโยชน์ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องแวดล้อมอยู่ในสังคม รวมถึงการสั่งสมบุญเพื่อให้เป็นต้นทุนของชีวิตต่อไป ด้วยการทำบุญกับพระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ซึ่งความสำเร็จในประโยชน์ที่พึงได้จากโภคทรัพย์ทั้ง ๕ ประการนี้ ในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนให้

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๙/๑๑๙.

^{๖๔} ตูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๖.

ไว้เป็นแนวทางปฏิบัติต่อทรัพย์ ตามที่ได้กล่าวไว้ในกามโกศสูตร ครั้นนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับ อนาถปิณฑิกเศรษฐี ดังนี้

กามโกศิบุคคลที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงานที่ไม่ผิด ครั้นแสวงหาได้แล้ว บำรุงตนให้เป็นสุข และแจกจ่าย ทำบุญ ทั้งเป็นผู้ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้นนี้ ควรสรรเสริญโดย ๔ สถาน คือ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๑ นี้ว่า ‘แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยการทำงาน ที่ไม่ผิด’ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๒ นี้ว่า ‘บำรุงตนให้เป็นสุข’ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๓ นี้ว่า ‘แจกจ่าย ทำบุญ’ ควรสรรเสริญโดยสถานที่ ๔ นี้ว่า ‘ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น’ คหบดี กามโกศิบุคคลนี้ ควรสรรเสริญโดย ๔ สถานนี้^{๖๕}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น พิจารณาได้ว่า ในการใช้สอยโภคทรัพย์ในส่วนที่ ๑ ให้สำเร็จตามหลักโภคอาทิยะ ทั้ง ๕ ประการนั้น พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับทรัพย์ที่หามาได้ต้องโดยชอบธรรม ไม่ใช่มาด้วยการคดโกง ผิดกฎหมาย ต้องเป็นสัมมาอาชีพ หามาได้แล้วให้จัดการใช้จ่าย ดังนี้

๑. ใช้สอยให้เหมาะสม ไม่ฝืดเคือง หรือฟุ่มเฟือยจนเกินไป ให้บำรุงตนเองและบุคคลในครอบครัวให้มีความสุข

๒. แบ่งปัน เสียสละเพื่อประโยชน์สุขทางสังคม รวมถึงแขกผู้มาเยือน ทำบุญ ให้ทาน และอุทิศส่วนกุศลให้บรรพชน บุชาเทวดา และเสียภาษีตามหน้าที่

๓. ละเว้นอบายมุข ^{๖๖} อันเป็นเหตุให้ทรัพย์ต้องพินาศหมดสิ้น พึงละเว้น ไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น และไม่หลงติด ให้มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาสลัดออก

ด้วยการบริหารจัดการทรัพย์ในส่วนนี้ใช้สอยให้เกิดประโยชน์แล้ว ย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ประเสริฐ ดังในสัปปริสสูตร พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึง สัตบุรุษ ผู้เกิดมาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก ดังนี้

สัตบุรุษครอบครองโภคทรัพย์
เป็นผู้เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก
เทวดาย่อมรักษาเขาผู้มีธรรมคัมภีร์แล้ว
เป็นพหูสูต สมบูรณ์ด้วยศีลและวัตร
เกียรติดีย่อมไม่ละเขาผู้อยู่ในธรรม
ใครเล่าจะสามารถติเตียนเขาผู้ตั้งอยู่ในธรรม
สมบูรณ์ด้วยศีล มีวาจาสัตย์
มีหิริ(ความละอายต่อบาป)ในใจ
ดุจแห่งทองชมพูท
แม้เทวดาก็ชม ถึงพรหมก็สรรเสริญเขา^{๖๗}

^{๖๕} อก.ทสก.(ไทย) ๒๔/๙๑/๒๑๑.

^{๖๖} อบายมุข ๖ คือ การเสพสุรา การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน การเล่นเกมการพนัน การดูหนังดูละคร การคบคนชั่วเป็นมิตร และความเกียจคร้านพี.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗ - ๒๕๓/๒๐๒ - ๒๐๕.

^{๖๗} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๖๖ - ๖๗.

ดังนั้น การบริหารจัดการใช้จ่าย ทรัพย์ในส่วนที่ ๑ ให้สำเร็จประโยชน์ทั้ง ๕ ประการ ตามหลักโศคาทียะ นั้น ในทางพระพุทธศาสนาให้นำข้อปฏิบัติ ดังกล่าวทั้ง ๓ ประการข้างต้น เป็นแนวทางปฏิบัติต่อทรัพย์ในการทำประโยชน์เพื่อให้ เกิดความสุขต่อตนเองและบุคคลอื่น และเมื่อบุคคลกระทำได้แล้ว ย่อมได้ ชื่อว่า เป็นผู้มั่งคั่ง ได้รับการสรรเสริญ ยกย่อง เป็นผู้ มีเกียรติตั้งอยู่ในธรรม มีปัญญาสามารถครองตนได้อย่างถูกต้องโดยธรรม แม้ตายไปย่อมมีความสุขในสวรรค์ ถึงทรัพย์ใช้สอยจนหมดสิ้นก็มีความสุข เพราะได้ทำหน้าที่ของโศก ทรัพย์และความเป็นมนุษย์ที่ดีได้สำเร็จในปัจจุบันหรือชาตินี้แล้ว

๒. ใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักปิดป้องทิศ ๖

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุคคลสำคัญ ๖ กลุ่ม ที่ต้องเกี่ยวข้องทั้งโดย หน้าที่และบทบาทที่มีต่อรอบข้างตัวเราให้ได้รับประโยชน์และความสุขจากการใช้สอยโภคทรัพย์ที่รวบรวมได้ ดังในสังคาลสูตร ฉติสาปฏิจ্ঞาทนกัณท์ พระพุทธเจ้าได้กล่าวกับสังคาลกะ คหบดีบุตร ว่าด้วยการปิดป้องทิศ ๖ ได้แก่

- ๑) ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดาบิดา
- ๒) ทิศเบื้องขวา ได้แก่ อาจารย์
- ๓) ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรและภรรยา
- ๔) ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย
- ๕) ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ทาสและกรรมกร
- ๖) ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์^{๖๘}

การปิดป้องทิศ ๖ ดังกล่าวข้างต้น พิจารณาได้ว่า บุคคลดังกล่าวในทิศทั้ง ๖ นั้น ถือว่าเป็นหน้าที่ และความรับผิดชอบหรือกิจที่ควรทำ ของคนดี เพราะมีความกตัญญู มีเมตตา และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้าง ด้วยการปิดป้องทิศทั้ง ๖ นี้ ย่อมทำให้เป็นที่รัก ย่อมไม่มีศัตรู เพราะได้ใช้สอยทรัพย์ในการทำประโยชน์และเป็นบุญคือ ความสุขจากทรัพย์ที่ได้จัดสรรแล้วในส่วนที่ ๑ และทั้ง ๖ ทิศนี้ ในทางพระพุทธศาสนาได้มีเหตุผลที่ต้องปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ และความรับผิดชอบในแต่ละทิศอย่างถูกต้อง ดังนี้

๒.๑ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดาบิดา

มารดาบิดา เป็นทิศเบื้องหน้า เพราะมีความสำคัญมากมาเป็นลำดับแรกสำหรับชีวิต เพราะเป็นผู้ให้กำเนิด ให้ชีวิต และเลี้ยงดูรูปกายนี้ให้เจริญเติบโต โดยเฉพาะมารดาซึ่งต้องคอยเฝ้าระวังและวิตกด้วยเกรงว่าลูกที่ออกมาจะมีส่วนใดของร่างกายผิดปกติหรือไม่ ซึ่งนับเวลาที่ท่านต้องคอยดูแลห่วงใยในขณะที่อยู่ในครรภ์โดยปกติ ๙ เดือน มารดาจึงเป็นผู้มีความอดทนสูง แม้บิดาก็ต้องเหน็ดเหนื่อยต่อการแสวงหาทรัพย์ไว้ใช้สอย เลี้ยงดูครอบครัวไม่ให้ต้องเดือดร้อน มารดาบิดาจึงเป็นบุคคลที่บุตรควรต้องสำนึกในพระคุณ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นหน้าที่พึงปฏิบัติต่อทิศเบื้องหน้า ดังนี้

^{๖๘} ดูรายละเอียด ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖ - ๒๗๔/๒๑๒ - ๒๑๘.

หน้าที่ของบุตรพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา

บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ด้วยการเอาใจใส่ ดูแลเรื่องการกินการอยู่ให้มีความสุข แม้ยามป่วยไข้ก็ต้องรักษา

๒) จักทำกิจของท่าน ด้วยการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของท่าน ให้ท่านได้มีเวลาพักผ่อนอย่างมีความสุข

๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล ด้วยการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ดีงาม ไม่สร้างความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูล

๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท ด้วยการ ศึกษาค้นคว้าความรู้ มีความสามารถที่จะคุ้มครองตนเองรวมถึงคนรอบข้างให้ได้รับความสุข แม้ทรัพย์สมบัติของมารดาบิดาก็รักษาไว้ได้

๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ด้วยการทำความดี ระลึกถึงคุณงามความดีของท่านที่มีต่อเราอยู่เสมอตลอดชีวิต

การทำหน้าที่ของบุตรดังกล่าวทั้ง ๕ ประการ ย่อมเป็นบุญที่ทำให้มีความสุขกายและสุขใจ ซึ่งในโศกนันทชาดก ครั้งนั้น โสณดาบสโพธิสัตว์ประกาศพระคุณของมารดาว่า

บุตรที่มารดาเลี้ยงดูมาแล้วด้วยความลำบากอย่างนี้ บำรุงมารดา บุตรคนนั้นชื่อว่าประพฤตินิดในมารดา ย่อมเข้าถึงนรก

บุตรที่บิดาเลี้ยงดูมาแล้วด้วยความลำบากอย่างนี้ ไม่บำรุงบิดา บุตรคนนั้นชื่อว่า ประพฤตินิดในบิดา ย่อมเข้าถึงนรก^{๖๙}

ดังนั้น ในขณะที่มารดาบิดามีชีวิตอยู่ บุตรจึงควรทำหน้าที่เลี้ยงดูมารดาบิดาให้มีความสุข บำรุงมารดาบิดาด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น และทำให้ท่านมีความสุขสบายใจ ไม่สร้างความทุกข์ใจให้ท่าน นอกจากนี้ ให้ทำการบูชาด้วยการล้างเท้าด้วยน้ำอุ่นและน้ำเย็นทาด้วยน้ำมัน ดังบาลีว่า “ปาทานโรชเนน”^{๗๐} ถือได้ว่าเป็นบุญอันยิ่งใหญ่ที่จะส่งผลให้บุตรผู้ดีกระทำความดีแล้ว แม้ในโลกนี้ไปแล้วก็มีสวรรค์เป็นสมบัติ

หน้าที่ของมารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อบุตร

มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ย่อมอนุเคราะห์บุตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ด้วยการอบรม ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตให้อยู่ในศีล ๕ ไม่หลงมัวเมาในอบายมุข ๖

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ด้วยการสนับสนุนให้บุตรทำในสิ่งที่ดีงาม ให้ยึดหลักธรรมเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ด้วยการให้การสนับสนุนค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาหาความรู้ไว้เพื่อเลี้ยงชีพเมื่อถึงวัยอันควร สามารถมีปัญญาสร้างฐานะได้ด้วยตนเอง

^{๖๙} ขุ.ชา.สตตติ. (ไทย) ๒๘/๑๗๒ – ๑๗๓/๘๒ – ๘๓.

^{๗๐} อัง.ติก.อ. ๓๔/๑๐๘ – ๑๐๙.

๔) หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้ ด้วยการให้ความรู้เพื่อแนะแนวทางในการเลือกคู่ครองที่ดี ซึ่งจะมีผลต่อความสำเร็จในทุกๆ ด้านของการดำเนินชีวิตให้มีความสุข

๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร ด้วยการให้ทรัพย์เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเท่าที่บุตรยังไม่สามารถหาเลี้ยงได้ด้วยตัวเองในวัยอันควร และมอบทรัพย์สมบัติให้บุตรเมื่อถึงวัยชรา เมื่อบุตรนั้นเป็นผู้มีปัญญารักษาตัวเองได้เป็นอย่างดี

ในสพทหมกสูตร ว่าด้วยมารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุเนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย”^{๗๑} ชื่อว่าเป็นพรหมของบุตร เพราะท่านมีพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ชื่อว่า บุรพเทพ เพราะเป็นผู้ที่พร้อมจะให้อภัยในความผิดที่บุตรได้กระทำไปแล้ว มีแต่ความปรารถนาดีแก่บุตรให้มีความสุขเจริญ นำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาสู่บุตร ชื่อว่า บุรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์คนแรกที่สอนลูกให้เรียนรู้การนั่ง การยืน การเดิน การนอน การเคี้ยว การกิน รวมทั้งสอนให้รู้จักพูดและรู้จักอะไรควร อะไรไม่ควร ชื่อว่า อาหุเนยบุคคล เพราะเป็นผู้ที่ควรแก่การรับของค่านับและการนมัสการของ บุตร มารดาบิดาจึงเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้บำรุงเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนให้บุตรเป็นคนดี

ดังนั้น เมื่อ มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า อนุเคราะห์บุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ สมควรแล้วที่บุตรต้องบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการดังกล่าว การปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ได้ชื่อว่า กุลบุตรได้ปิดป้อง ได้บูชาและตอบแทนแล้วซึ่งพระคุณ ย่อมทำให้ชีวิตมีความสุข มีความปลอดภัยแล้วในทิศเบื้องหน้านี

๒.๒ ทิศเบื้องขวา ได้แก่ อาจารย์

อาจารย์ ถือได้ว่าเป็นครูคนที่สองรองจากมารดาบิดา ซึ่งคอยอบรมสั่งสอน ให้ความรู้ต่อศิษย์ เปรียบเสมือนพี่เลี้ยงที่คอยดูแล และเอาใจใส่ ชี้แนะให้ศิษย์มีความรู้ มีวิชาในการเลี้ยงชีพ สามารถสร้างฐานะให้มีความมั่นคง อาจารย์จึงเป็นผู้มีคุณ ควรแก่ศิษย์ที่จะปฏิบัติให้ความเคารพต่อท่าน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นหน้าที่พึงปฏิบัติต่อทิศเบื้องขวา ดังนี้

หน้าที่ของศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์

ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) ลูกขึ้นยืนรับ ด้วยการแสดงความเคารพทุกครั้งเมื่อมีโอกาสน เป็นการให้เกียรติต่อท่าน
๒) เข้าไปคอยรับใช้ ด้วยการเอาใจใส่ดูแล คอยรับใช้ในกิจธุระของท่านด้วยความยินดีและเต็มใจ

๓) เชื่อฟัง ด้วยการปฏิบัติตามในสิ่งที่ท่านแนะนำสั่งสอนมาโดยธรรมอันดีงาม ไม่แสดงกิริยากระด้าง หรือหยาบคายต่อท่าน

๔) ดูแลปรนนิบัติ ด้วยการดูแลท่านในเรื่องส่วนตัวที่เป็นประโยชน์ และบำรุงให้ท่านมีความสุข เช่น บำรุงท่านด้วยอาหารหรือของใช้ต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกต่อท่านในโอกาสต่างๆ

^{๗๑} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕, อภ.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๑๐๖ - ๑๐๘.

๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพด้วยความตั้งใจเรียน เอาใจใส่ต่อการเรียนอย่างสม่ำเสมอ มีความขยันหมั่นเพียร ศึกษาเพิ่มพูนความรู้อยู่ตลอดเวลา

การปฏิบัติตามหน้าที่ของศิษย์พึงมีต่อครูอาจารย์ทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ทำให้ศิษย์มีความรู้เพิ่มขึ้น และมีแนวทางในการเลี้ยงชีพให้เจริญก้าวหน้า สามารถสร้างฐานะให้มั่นคงได้

หน้าที่ของครูอาจารย์พึงปฏิบัติต่อศิษย์

อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) แนะนำให้เป็นคนดี ด้วยการแนะนำในสิ่งที่เรียกว่า คนดีควรรู้และปฏิบัติ เช่น เป็นผู้ที่มีศีล รู้เรื่องกฎแห่งกรรม รู้ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์อนาคต และประโยชน์สูงสุด เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและมีเป้าหมาย

๒) ให้เรียนดี ด้วยการสอนวิชาความรู้ที่เป็นประโยชน์และหาวิธีการต่างๆ ที่จะทำให้นักเรียนมีความสนใจในการเรียน เพื่อให้ศิษย์มีความพร้อมที่จะนำวิชาความรู้ที่ตนชอบและถนัดเลี้ยงชีพได้อย่างถูกต้องโดยธรรม

๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี ด้วยการถ่ายทอดเคล็ดวิชาความรู้ในหลักสูตรทั้งหมด ให้โอกาสศิษย์ได้สอบถามปัญหาและไม่ปิดบัง หรือหวงวิชา

๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย ด้วยการรับรองยกย่องศิษย์ที่มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้มีศีลธรรมให้มิตรสหายของตนได้รับรู้และยอมรับในความดีนั้นๆ ของศิษย์ด้วย

๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ด้วยการแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องโดยธรรม ให้มีความรู้ในโทษของการเลี้ยงชีพในทางไม่สุจริต

ดังนั้น อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา อนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ สมควรแล้วที่ศิษย์จะบำรุงอาจารย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการดังกล่าวเช่นกัน การปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ได้ชื่อว่า ศิษย์ได้ปิดป้อง ย่อมทำให้มีความสุข มีความปลอดภัยแล้วในทิศเบื้องขวานี้

๒.๓ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรและภรรยา

ภรรยา ถือได้ว่าเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดมากที่สุด เป็นทั้งเพื่อนสนิท เป็นผู้มีอุปการะ คอยให้การสนับสนุน ร่วมทุกข์ร่วมสุข เป็นกำลังใจอยู่ เบื้องหลังความสำเร็จในชีวิตทุก ๆ ด้าน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นหน้าที่พึงปฏิบัติต่อทิศเบื้องหลัง ดังนี้

หน้าที่ของสามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา

สามีพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) ให้เกียรติยกย่อง ด้วยการยกย่องให้เกียรติแนะนำให้สังคมรับรู้ในฐานะเป็นภรรยา

๒) ไม่ดูหมิ่น ด้วยการใช้อภัยคำสุภาพ ไม่ดูหมิ่นหรือแสดงอาการหยาบคายทั้งต่อหน้าสมาชิกในครอบครัว เพื่อนร่วมงานหรือคนรับใช้ ตลอดจนในที่สาธารณะ ต้องให้เกียรติเสมอด้วยตนเอง

๓) ไม่ประพฤตินอกใจ ด้วยการไม่ปันใจให้หญิงอื่น รวมทั้งมอบทรัพย์สินสมบัติให้โดยไม่ได้รับการยินยอมจากภรรยา

๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ ด้วยการมอบอำนาจให้เป็นใหญ่ในการดูแลรับผิดชอบในเรื่องความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว มี บุตร คนรับใช้ เป็นต้น ตลอดจนดูแลทรัพย์สิน ให้ความไว้วางใจ มีอิสระในความคิด การพูด และทำในสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรมอย่างเหมาะสม

๕) ให้เครื่องแต่งตัว ด้วยการจัดหาเครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย มอบให้ภรรยาเนื่องในโอกาสต่างๆ เช่น วันเกิด วันครบรอบแต่งงาน เป็นต้น

การปฏิบัติตามหน้าที่ของสามีพึงมีต่อภรรยาทั้ง ๕ ประการนี้ ย่อมทำให้ภรรยามีความสุข ภาควิมิใจและมีกำลังใจ เชื่อมมั่นในตัวของสามีที่จะทำให้ครอบครัวมีความสุข

หน้าที่ของภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี

ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) จัดการงานดี ด้วยการจัดการงานบ้านให้เรียบร้อย ให้สมกับการเป็นแม่บ้านที่ดี
- ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี ด้วยการให้ความสำคัญและเอาใจใส่ดูแลญาติของสามี เสมอด้วยญาติของตนให้ได้รับความสุข
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ ด้วยการไม่ปันใจให้ชายอื่น
- ๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ด้วยการไม่ประมาทในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้สิ่งจำเป็นและไม่จำเป็น สามารถใช้จ่ายและเก็บออมไว้ได้
- ๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง ด้วยการตั้งใจดี มีความขยัน หมั่นเพียรในกิจการงาน ไม่ทอดธุระ

ดังนั้น ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ สมควรแล้วที่สามีจะบำรุงภรรยาด้วยหน้าที่ ๕ ประการดังกล่าว การปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ได้ชื่อว่า สามีได้ปกป้อง ย่อมทำให้ชีวิตมีความสุข ปลอดภัยแล้วในทิศเบื้องหลังนี้

๒.๔ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย

มิตรสหาย ในที่นี้หมายถึง มิตรแท้ เป็นมิตรที่จะคอยช่วยเหลือ ให้การสนับสนุนและคอยช่วย ขจัดอุปสรรคต่างๆ ใน ชีวิตให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดีอย่างปลอดภัย ทำให้ชีวิตมีความก้าวหน้าประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานและชีวิตในครอบครัวมีความสุข ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นหน้าที่พึงปฏิบัติต่อทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

หน้าที่ของกุลบุตรที่พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย

กุลบุตรพึงบำรุงมิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) การให้ หรือ การแบ่งปันสิ่งของให้ คือ การแบ่งปันกินใช้ เป็นการผูกมิตรไว้
- ๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก ด้วยการพูดจาเมตตาใจ เป็นการ พูดดีมีประโยชน์ ไม่พูดในสิ่งที่สร้างความเสียใจต่อมิตรสหาย
- ๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลในสิ่งที่ประโยชน์ต่อมิตรสหาย
- ๔) วางตนสม่ำเสมอ ด้วยการทำตนให้เสมอต้นเสมอปลาย เคยปฏิบัติต่อกันอย่างไรก็ทำเช่นนั้นสม่ำเสมอ ไม่แสดงกิริยาโอ้อวด เย่อหยิ่งต่อมิตรสหาย ให้ความเป็นกันเองดี

๕) ไม่พูดจาหลอกลวงกัน ด้วยการมีสัจจะ ไม่ปิดบัง มีความจริงใจ ไม่กล่าวเสแสร้ง บิดเบือนจากความจริง ไม่ทำให้มิตรสหายเกิดความเสียหาย

การปฏิบัติหน้าที่ของกุลบุตรหรือบุคคล ที่พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ทั้ง ๕ ประการ ย่อมเป็น การแสดงออกถึงความจริงใจ เป็นเครื่องผูกมิตรให้ติดต่อกัน เป็นการสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นสืบ

หน้าที่ของมิตรสหายพึงปฏิบัติต่อกุลบุตร

มิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว ด้วยการตักเตือนเมื่อเห็นมิตรกระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เป็นการเตือนสติ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลเสียหาย

๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว ด้วยการไม่ปละละเลยให้ทรัพย์สินของเพื่อน ต้องเสียหายหรือหมดสิ้นไปในขณะที่หลงมัวเมาในอบายมุข เป็นต้น

๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงกันได้ ด้วยการไม่ทอดทิ้งในตอนที่เพื่อนมีปัญหา ต้องเข้า ช่วยเหลือให้เพื่อนพ้นจากความทุกข์นั้นๆ

๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย ด้วยการอยู่เคียงข้างคอยช่วยเหลือขณะที่เพื่อนกำลัง เผชิญกับอันตราย ต้องไม่ลังเลที่จะช่วยเหลือให้เพื่อนอยู่รอดปลอดภัย

๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร ด้วยการให้ความคุ้นเคยกับวงศ์ญาติของเพื่อน เสมือนเป็นญาติหรือวงศ์ตระกูลของเราเอง เป็นการสร้างมิตรให้เพิ่มขึ้น

ดังนั้น มิตรผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้ สมควร แล้วที่กุลบุตรจะบำรุงมิตรสหายด้วยหน้าที่ ๕ ประการดังกล่าว การปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ ย่อมได้ชื่อว่า กุลบุตรได้ปิดป้อง ย่อมทำให้ชีวิตมีความสุข ปลอดภัยแล้วในทิศเบื้องซ้ายนี้

๒.๕ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ทาสและกรรมกร

ทาสและกรรมกร ในที่นี้หมายถึง ลูกน้องและคนรับใช้ คือ ผู้ที่จะมาช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ความ รับผิดชอบของนายให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางปฏิบัติที่เป็น หน้าที่พึงปฏิบัติต่อทิศเบื้องล่าง ดังนี้

หน้าที่ของนายพึงปฏิบัติต่อทาสกรรมกรหรือลูกน้องและคนรับใช้

นายพึงบำรุงทาสกรรมกร ผู้เป็นทิศเบื้องต่ำโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ด้วยการจัดคนให้เหมาะกับงาน คำนึงถึง ความรู้ ความสามารถให้เหมาะกับหน้าที่นั้นๆ มารับผิดชอบ

๒) ให้อาหารและค่าจ้าง ด้วยการให้ผลตอบแทนที่เหมาะสมกับการทุ่มเทกำลังกาย และกำลังใจในการปฏิบัติงานให้สำเร็จ เพื่อใช้สอยแลกเปลี่ยน ๔ ในการเลี้ยงชีพ

๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย ด้วยการจัดสวัสดิการเป็นคำรักษาพยาบาล และช่วยเหลือ ในทุก ๆ ด้านเมื่อยามเจ็บป่วย เป็นการสร้างความเชื่อมั่น ไม่ต้องวิตกกังวลขณะทำงาน

๔) ให้อาหารมีรสแปลก ด้วยการแบ่งปันอาหารในโอกาสพิเศษ หรือให้ของขวัญเนื่อง ในโอกาสพิเศษ

๕) ให้หยุดงานตามโอกาส ด้วยการให้มีวันหยุดทำงานตามปกติ และในโอกาสวันหยุดพิเศษต่างๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ได้พักผ่อนเต็มที่ไม่ต้องกังวลในเรื่องงาน

การปฏิบัติหน้าที่ของนายที่พึงมีต่อทาสกรรมกรหรือลูกน้องและคนรับใช้ทั้ง ๕ ประการ ย่อมทำให้ทาสกรรมกร หรือลูกจ้างและคนรับใช้มีความเต็มใจที่จะทุ่มเทกำลังกายและกำลังสติปัญญา ในการปฏิบัติงานให้สำเร็จด้วยความจงรักภักดีต่อเจ้านาย

หน้าที่ของทาสกรรมกร หรือลูกน้องและคนรับใช้พึงปฏิบัติต่อเจ้านาย

ทาสกรรมกรผู้เป็นทาสเบื่องต่ำ ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย ด้วยการตื่นนอนด้วยความกระตือรือร้นในการทำงานอยู่เสมอ
- ๒) เลิกงานเข้านอนที่หลังนาย ด้วยการแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบในการทำงานอย่างเต็มที่ สุดความสามารถ
- ๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้ ด้วยการแสดงความซื่อสัตย์ ไม่คดโกง หรืออยากได้ในสิ่งที่เจ้านายไม่ได้ให้
- ๔) ทำงานให้ดีขึ้น ด้วยการตั้งใจใฝ่ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อปรับปรุงแก้ไขงานให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ ด้วยการนำความดีของเจ้านายไปยกย่องสรรเสริญต่อหน้าญาติมิตร และในที่สาธารณะชนทั่วไปด้วยความจริงใจ

ดังนั้น ทาสกรรมกรผู้เป็นทาสเบื่องต่ำ ย่อมอนุเคราะห์นาย โดยหน้าที่ ๕ ประการนี้สมควรแล้วที่นายจะบำรุงทาสกรรมกรด้วยหน้าที่ ๕ ประการดังกล่าว การปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ ย่อมได้ชื่อว่า นายได้ปกป้อง ย่อมทำให้ชีวิตมีความสุข ปลอดภัยแล้วในทิศเบื่องต่ำนี้

๒.๖ ทิศเบื่องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์

สมณพราหมณ์ คือ พระภิกษุสงฆ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นผู้แสดงธรรมที่พระพุทธเจ้ากล่าวไว้ดีแล้ว เพื่ออบรมและชี้ทางสวรรค์ให้ ตลอดจนจนหนทางแห่งการพ้นทุกข์คือ พระนิพพาน แก่ผู้ใฝ่ใจในธรรมและข้อปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่ถูกต้องตามธรรม ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นหน้าที่พึงปฏิบัติต่อทิศเบื่องบน ดังนี้

หน้าที่ของกุลบุตรพึงปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์

กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื่องบน โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา ด้วยการตั้งใจดี ปราศจากดีต่อท่านเสมอ
- ๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา ด้วยการสนทนา หรือพูดคุยกับท่านด้วยความเคารพ และศรัทธา กล่าวคำที่ประกอบด้วยความปราศณาดีทั้งต่อหน้า และลับหลัง
- ๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา ด้วยการคิดนึกถึงท่านไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด ก็ให้ตั้งด้วยความปราศณาดี ไม่คิดมุ่งร้าย
- ๔) เปิดประตูต้อนรับ ด้วยการให้ความสำคัญกับท่านเสมอ ยินดีไปมาหาสู่ และต้อนรับขับสู้ด้วยความศรัทธาอย่างเสมอต้นเสมอปลาย
- ๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ ด้วยการอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ เป็นการสืบทอดอายุพระศาสนา

การปฏิบัติหน้าที่ของกุลบุตรพึงมีต่อสมณพราหมณ์ หรือพระภิกษุสงฆ์ทั้ง ๕ ประการ ย่อมทำให้กุลบุตรผู้กระทำดีแล้วได้รับความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้าในชีวิต เพราะได้อยู่ใกล้ผู้มีคุณธรรมอันสูง เป็นผู้ประเสริฐ เชื่อว่าย่อมทำให้เป็นผู้ประเสริฐด้วย

หน้าที่ของสมณพราหมณ์ที่พึงมีต่อกุลบุตร

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ด้วยการแสดงให้รู้และเข้าใจถึงโทษภัยที่เกิดจากกรรมชั่วคือ ทำ พุด คิด ไปในทางอกุศล ให้รู้ถึงกฎแห่งกรรมว่าความชั่วเมื่อทำแล้ว ย่อมได้รับวิบากคือความทุกข์ เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวและละอายที่จะทำความชั่ว

๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ด้วยการแนะนำให้ทำความดี และแสดงถึงอานิสงส์ของ การทำความดีคือ ทำ พุด คิด ไปในทางกุศล เมื่อบุคคลได้กระทำความดีแล้ว ย่อมได้รับความสุข ทำให้เกิดความศรัทธาและมีความเชื่อมั่นที่จะกระทำความดียิ่งๆ ขึ้นไป

๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ด้วยการมีเมตตา กรุณา อบรมสั่งสอน ชี้แนะแนวทางในสิ่งที่ประโยชน์แก่ญาติโยมทั้งหลาย เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง

๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ด้วยการแสดงหลักธรรมตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล และผู้ฟังยังไม่เคยฟังมาก่อน

๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ด้วยการอธิบายเพิ่มเติมในหลักธรรมที่ยังสงสัยให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เปิดโอกาสให้สอบถามเพื่อความกระจ่างชัดและลึกซึ้งในธรรมนั้น

๖) บอกทางสวรรค์ให้ ด้วยการแสดงหนทางหรือข้อปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความสุข ความเจริญของชีวิตที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา

ดังนั้น สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรโดยหน้าที่ ๖ ประการนี้ สมควรแล้วที่กุลบุตรจะบำรุงสมณพราหมณ์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการดังกล่าว การปฏิบัติต่อกันเช่นนี้ ย่อมได้ชื่อว่า กุลบุตรได้ปิดป้อง ทำให้ชีวิตมีความสุข ปลอดภัยแล้วในทิศเบื้องบนนี้

จากที่กล่าวแล้วถึงหน้าที่และความรับผิดชอบในแต่ละทิศข้างต้นทั้ง ๖ ทิศ พิจารณาได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับบุคคลที่ควรบูชาที่สุดก่อน คือ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิด ให้ชีวิตและต้องทนทุกข์ยากลำบากเพื่อหาทรัพย์เลี้ยงชีพจนเติบโตใหญ่ ลำดับต่อมาคือ อาจารย์ เป็นบุคคลที่ส่งรองจากมารดาบิดาที่เป็นผู้ให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต แต่อาจารย์นั้น จะให้ความรู้ที่กว้างขวางออกไปทั้งในด้านวิชาการเพื่อการประกอบอาชีพและแสวงหาทรัพย์ต่อไป เมื่อถึงวัยที่ต้องมีคู่ครองก็ต้องเกี่ยวข้องกับบุตร และภรรยา ซึ่งจะเป็นผู้คอยให้กำลังใจในการต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ในทุกด้านเพื่อให้ครอบครัวมีความสุข สำหรับมิตรสหายคือ มิตรแท้ ก็จะคอยสนับสนุนและแนะนำแต่สิ่งดี มีประโยชน์ ให้ประสบความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าในกิจการ รางาน ซึ่งในการประกอบกิจ การงานใดๆ ก็ตามต้องอาศัยผู้ช่วย ซึ่งก็หมายถึง ทาสกรรมกร บุคคลเหล่านี้จะเปรียบเสมือนอวัยวะ คือ แขนและขาที่จะทำงานแทนเรา ส่วนสมณพราหมณ์นั้น จะเป็นผู้ที่คอยเตือนสติชี้แนะให้ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นบุญกุศล คือ ชี้นำสวรรค์ และหนทางแห่งความพ้นทุกข์ ความสำคัญของทิศทั้ง ๖ ดังกล่าว จึงเป็นข้อปฏิบัติที่คฤหัสถ์ผู้ครอง เรือนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด ก็ต้องปฏิบัติต่อกันด้วยทั้งหน้าที่และความ

รับผิดชอบตามเหตุผลรวม ๒๕ - ๓๐ ข้อ (เว้นกรณีไม่มีบุตรและภรรยา) ส่วนสมณพราหมณ์หรือภิกษุสงฆ์นั้นพึงปฏิบัติ ๖ ข้อให้เป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ดังนั้น การปกป้องทิศทั้ง ๖ ก็คือการบูชาทิศ ๖ ด้วยการปฏิบัติตามข้อปฏิบัติดังกล่าวต่อกัน จะเป็นการสร้างวินัยให้ตนเองและสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพราะคนในสังคมเป็นคนดี มีความกตัญญู รู้หน้าที่ และ มีความรับผิดชอบ ซึ่งไม่เพียงอาศัยความจริงใจและตั้งใจปฏิบัติเท่านั้น แต่ต้องอาศัยโภคทรัพย์เป็นอุปกรณ์แลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่งความสำเร็จในหน้าที่ที่พึงปฏิบัติตามฐานะ และเป็นปัจจัยให้ได้รับประโยชน์สุขขั้นต้นหรือในชาตินี้ตามเป้าหมายของชีวิต

จากที่กล่าวแล้วถึงแนวทางบริหารจัดการทรัพย์ส่วนที่ ๑ ซึ่งจัดสรรจากทรัพย์ที่มีอยู่คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ด้วยหลักโภคอาทิยะ ๕ ประการ และหลักการปิดป้องทิศ ๖ เป็นวิธีการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและต่อสังคมส่วนรวม ถึงแม้ทรัพย์สมบัติจะหมดไป ก็ทำให้เจ้าของทรัพย์เกิดความสบายใจ เพราะเป็นการหมดไปอย่างมีประโยชน์สูงสุดและถูกต้องด้วยเหตุผล ไม่สร้างความเดือดร้อนใจให้แก่ตนเองและสังคม

๓.๒.๒ แนวทางการบริหารจัดการทรัพย์ส่วนที่ ๒ และ ๓

โภคทรัพย์ส่วนที่ ๒ และ ๓ คิดเป็นร้อยละ ๕๐ ของทรัพย์ที่มีอยู่ทั้งสิ้น จัดสรรเพื่อนำไปลงทุนให้ทรัพย์เพิ่ม พูนขึ้น ด้วยการแสวงหาทรัพย์ใหม่ให้เพิ่มขึ้น การใช้ทรัพย์ส่วนนี้ย่อมส่งผลต่อการใช้ทรัพย์ในส่วนที่ ๑ ให้บรรลุเป้าหมายได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ หากไม่มีการหาทรัพย์ใหม่ให้เพิ่มขึ้น เมื่อทรัพย์เก่าหมดก็ต้องประสบกับปัญหา ความยากไร้ ดังเช่น ในเรื่องของบุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ที่มีบันปลายของชีวิตเป็นขอลาน^{๗๒} ดังนั้น ชีวิตจะดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข ก็ต้องแสวงหาและสะสมทรัพย์ให้มิไว้ใช้อย่างต่อเนื่องตราบนานเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งการแสวงหาทรัพย์นั้น มีวิธีการแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความสามารถ หรือความชำนาญของแต่ละบุคคล หรือ กล่าวได้ว่าขึ้นอยู่กับการศึกษาเล่าเรียนในสายงานอาชีพแต่ละสาขานั้นๆ ความรู้ความชำนาญจึงเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น การเป็นทนายก็ต้องมีความรู้ทางด้านกฎหมาย เป็นหมอก็ต้องใช้ความรู้ทางการแพทย์เป็นเครื่องมือในการรักษาคนป่วย ซึ่งทุกอาชีพต้องอาศัยประสบการณ์ในการสั่งสมให้เกิดความชำนาญในอาชีพของแต่ละสาขา เป็นต้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทตฺตปิปาณิกสูตร ว่าด้วยคุณสมบัติของพ่อค้า^{๗๓} หรือพ่อค้าผู้มีปัญญา ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ ที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขาย ร่ำรวยได้โดยใช้เวลาไม่นาน ดังนี้

๑. จกฺขุมา มิตาติ คือ รู้จักสินค้าว่า “สินค้านี้ ซื้อมาเท่านี้ ขายไปอย่างนี้ จักมีมูลค่าประมาณเท่านี้ มีกำไรเท่านี้” กล่าวคือ พ่อค้าที่ดั้น ต้องมีความรู้ในเรื่องการค้าขาย รู้จักสินค้า (ดูของเป็น) รู้ต้นทุนสินค้า กำหนดราคาขาย สินค้าขายแล้วได้กำไรเท่าไรต้องสามารถประมาณการได้อย่างแม่นยำ

๒. วิรุโรร มีธุรกิจดี คือ เป็นคนฉลาดซื้อและขายสินค้าได้ กล่าวคือ การเป็นพ่อค้า ต้องมีความรอบรู้เรื่องทำเลหรือแหล่งค้าขาย รู้แหล่งซื้อสินค้าที่เหมาะสม จัดหาสินค้ามาจำหน่ายโดยคำนึงถึง

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๘๑ - ๑๘๓.

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓-๑๖๔, อง.ติ.ก.อ. (ไทย) ๓๔/๖๓ - ๖๕.

ความต้องการของผู้บริโภค ต้องรู้วิธีการขาย การจูงใจลูกค้า รู้วิธีการบริหารสินค้าคงคลังเพื่อไม่ให้เสียโอกาสในการขายสินค้า

๓. นิสสัยสมปนโน เพียบพร้อมด้วยที่פקพิงอาศัย คือ เป็นพ่อค้าที่มีนายทุนหรือเจ้านี่รู้จักดีว่า “พ่อค้าผู้นี้แล มีตาดี มีธุรกิจดี และสามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรภรรยาได้ ทั้งใช้คืนให้แก่พวกเราได้ตามกำหนดเวลา” กล่าวคือ พ่อค้าที่ดีต้องทำให้ นายทุนหรือเจ้านี่มีความเชื่อใจ ที่จะให้เครดิตหรือเงินทุนเพื่อใช้ลงทุนใน การประกอบอาชีพ เรียกอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นผู้มีความเชื่อถือ ซึ่งต้องทำให้เจ้านี่นั้นแน่ใจในผลประโยชน์ที่ผลกำไรดี การค้าขายประสบผลสำเร็จ มีทรัพย์สินเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้เป็นอย่างดี อีกทั้งสามารถ ชำระหนี้คืนแก่เจ้านี่ได้ตามกำหนดสัญญา เมื่อเจ้านี่หรือนายทุนมีความมั่นใจหรือเชื่อใจเช่นนี้แล้ว พ่อค้าผู้นี้ก็สามารถมีแหล่งทุน หรือแหล่งสุมได้อย่างต่อเนื่อง จะไม่ขัดสนหรือเดือดร้อนในเรื่องเงินลงทุนในการค้าขายเลย

นอกจากนี้ ในทางพระพุทธศาสนา ยังมีคำสอนให้เป็น แนวทางปฏิบัติเพื่อบริหารจัดการเงินลงทุนในการแสวงหาโภคทรัพย์ให้ประสบผลสำเร็จอยู่หลายพระสูตร ดังเช่น

ในอนันนยสูตรพระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงเหตุที่เกิดจากการมีทรัพย์ที่ไม่เป็นหนี้ว่า ‘เรามีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม’^{๗๔}

ในทุติยสัมปทาสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็น กสิกรรม พาณิชยกรรม โครภจกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา”^{๗๕}

นอกจากนี้ ในอาฬวกสูตร พระพุทธเจ้าตรัสกับอาฬวกยักษ์ว่า “บุคคลผู้ทำการเหมาะสมจะไม่ทอดธุระ ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้”^{๗๖}

แม้ในทิมชาณสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับ พยัคฆปัชชะว่า “คนขยันหมั่นเพียรในการงานไม่ประมาท รู้วิธีการเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ย่อมรักษาทรัพย์ที่หามาได้”^{๗๗}

จากพุทธพจน์ ดังกล่าวข้างต้น พิจารณาได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวทางในการบริหารจัดการทรัพย์ที่นำไปใช้จ่ายเพื่อการลงทุน ประกอบอาชีพ ซึ่งอาจเป็นเจ้าของกิจการ หรือเป็นลูกจ้างหรือแม้แต่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ตาม ต่างก็มีจุดมุ่งหมายหลักเดียวกันคือ เพื่อแสวงหาทรัพย์ในการดำรงชีพให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และปรารถนาที่จะสะสม ทรัพย์เพื่อให้มีฐานะที่มั่นคง ซึ่งจากพระสูตรดังกล่าว พอสรุปเป็นแนวปฏิบัติในการบริหารจัดการทรัพย์ในส่วนที่ ๒ และ ๓ นี้ ให้สำเร็จ ได้ดังนี้

๑. มีความขยันหมั่นเพียร อดทน เอาใจใส่ในกิจการงาน ไม่เกียจคร้านในการทำงาน
๒. มีความรู้ ความชำนาญในงานที่ทำเป็นอย่างดี
๓. ผู้กมิตรไมตรีกับเพื่อนร่วมงาน
๔. มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาจัดการงานนั้น ๆ ให้สำเร็จตามเป้าหมาย
๕. ไม่ประมาท เลือกลงทุนอย่างเหมาะสม

^{๗๔} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๖.

^{๗๕} อก.อญฺฐก. (ไทย) ๒๓/๗๖/๓๘๙.

^{๗๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๗๗} อก.อญฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

ดังนั้น ในการบริหารจัดการทรัพย์สินที่ได้จัดสรรไว้ส่วนที่ ๒ และ ๓ ก็เพื่อให้มีความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์สิน เป็นความภูมิใจที่ตนสามารถครอบครองทรัพย์สินที่หามาได้โดยชอบธรรม แม้ทรัพย์สินเพียงเล็กน้อยก็สามารถตั้งตัวได้ ดังเช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้มีปัญญาหาทรัพย์สินด้วยต้นทุนเพียงน้อยนิด เริ่มจากกาขายซากหมูเป็นอาหารแมวได้ทรัพย์สินมากากหนึ่ง แล้วใช้เป็นเงินลงทุนต่อเนื่องจนสะสมทรัพย์สินได้สองแสนภายใน ๔ เดือน ทรัพย์สินและยศเจริญขึ้น เปรียบเหมือนคนก่อไฟกองน้อยให้เป็นกองใหญ่^{๗๘} การบริหารจัดการทรัพย์สินเพื่อลงทุนค้าขายขอ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไม่ปรากฏว่ามีการสร้างหนี้สินแต่อย่างใด จึงนับว่า การแสวงหาทรัพย์สินแม้เพียงเล็กน้อยย่อมบริหารจัดการให้ทรัพย์สินเพิ่มขึ้นได้ตามปัญญา มีอุปมาต่างๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในการลงทุนแสวงหาทรัพย์สินใหม่ให้เพิ่มพูนขึ้น เพื่อให้มีความสุขเกิดจากการมีทรัพย์สิน ไม่ต้องทุกข์ยากลำบากในภายหลังด้วยเหตุ ๑๐ ประการ ดังในชนสันชาตก พระพุทธเจ้าได้มีหลักคำสอนอันเป็นเหตุทำให้บุคคลต้องได้รับความทุกข์ยากลำบากในภายหลังดังนี้

๑. ไม่แสวงหา และไม่สะสมทรัพย์สินไว้มาก่อน
๒. ไม่ศึกษาหาวิชาความรู้ในศิลปะด้านต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ
๓. ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริต ชอบพูดจาใส่ร้าย ปลิ้นปล้อน ดุร้าย และหยาบคาย
๔. ไม่มีความเมตตาต่อสัตว์ โหดร้าย ปาเถื่อน ชอบฆ่าสัตว์ ไม่อ่อนน้อมต่อผู้อื่น
๕. เป็นคนเจ้าชู้ และชอบเป็นชู้กับเมียคนอื่น
๖. ไม่ให้ทานเป็นบุญ
๗. ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดา
๘. ไม่เคารพอาจารย์
๙. ไม่คบหาสมณะและพราหมณ์ผู้มีศีลเป็นกัลยาณมิตร
๑๐. ไม่ปฏิบัติภาวณาและไม่คบหาคนดีเป็นมิตร^{๗๙}

ดังนั้น เหตุ ๑๐ ประการดังกล่าวข้างต้น เป็นพฤติกรรมที่ไม่ส่งผลต่อความสำเร็จในการลงทุนเพื่อแสวงหาทรัพย์สินที่มีอยู่ให้เพิ่มพูนขึ้น และส่งผลต่อ ความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ไม่มีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับการดำรงตนอยู่ในศีล มีการให้ทาน ต้องบูชาและเลี้ยงดูบุคคลผู้ควรบูชาและเลี้ยงดูให้มีความสุข อีกทั้ง ให้คบหากัลยาณมิตรที่จะคอยช่วยเหลือและแนะนำ สนับสนุน ส่งเสริมในการลงทุนแสวงหาทรัพย์สินได้ง่ายขึ้น สามารถ ดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความเจริญและความก้าวหน้าในทุกๆ ด้าน ยิ่งทรัพย์สินที่จัดสรรในส่วนที่ ๒ และ ๓ นี้ รวมกันแล้วมีจำนวนเทียบได้ ๕๐% ของจำนวนทรัพย์สินที่หามาได้ การบริหารจัดการทรัพย์สินในส่วนนี้จึงมีความสำคัญมาก เพราะการลงทุนในการประกอบอาชีพย่อมมีความเสี่ยง อาจต้องประสบกับความล้มเหลว ต้องกู้หนี้เพื่อมาใช้สอย จึงต้องบริหารจัดการด้วยความระมัดระวังอย่างรอบคอบ ไม่ว่าจะมามากหรือน้อยก็ต้องบริหารจัดการทรัพย์สินในส่วนนี้ให้ประสบความสำเร็จ เพื่อให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดี มีฐานะที่มั่นคง

^{๗๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ติ.ก. (ไทย) ๒๗/๔/๒, พุ.ชา.อ. (ไทย) ๕๕/๑๙๒ - ๑๙๖.

^{๗๙} พุ.ชา.ติ.ก. (ไทย) ๒๗/๕๑ - ๖๐/๓๘๒ - ๓๘๓.

๓.๒.๓ แนวทางการบริหารจัดการทรัพย์ส่วนที่ ๔

โภคทรัพย์ส่วนที่ ๔ คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของทรัพย์ที่มีอยู่ทั้งสิ้น จัดสรรเพื่อเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือในคราวฉุกเฉิน เหตุที่ต้องจัดสรรทรัพย์ในส่วนนี้ก็ เนื่องด้วยเหตุหลายประการที่อาจเกิดขึ้น ตลอดช่วงชีวิตที่ยังดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นด้วยเรื่องสุขภาพร่างกายของตนเอง หรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ต้องเจ็บป่วย บ้าง ต้องประสบกับภัยธรรมชาติบ้าง หรือต้องประสบกับอุบัติเหตุ เป็นต้น ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ไม่สามารถที่จะกำหนดหรือคาดคะเนว่าจะเกิดเมื่อใด ในช่วงเวลาใดหากไม่มีการสะสมทรัพย์ไว้ใช้ในส่วนนี้แล้ว เมื่อถึงคราวจำเป็นอาจต้องไปกู้หนี้ยืมสินเพื่อมาใช้สอย สร้างความทุกข์เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตก็จะขาดความเป็นอิสระ ต้องดิ้นรนแสวงหาทรัพย์ด้วยถูกบีบคั้นจากเจ้าหนี้ ดังนั้น การจัดสรรทรัพย์เพื่อเก็บรักษาหรือออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในอนาคตให้ได้รับความสุข แต่ก็จะเป็นสิ่งที่จะทำให้กระทำได้ยาก สำหรับการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน ที่มีค่าครองชีพสูง รายได้อาจไม่พอเหลือเก็บ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้มีหลักคำสอนเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ด้วยการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่

๑. ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป)

๒. วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง)

๓. จิตตะ (ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝัไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยไป)

๔. วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิเคราะห์ปรับปรุง^{๘๐}

จากคุณธรรม ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น ย่อมส่งผลให้การบริหารจัดการทรัพย์ในส่วนที่ ๔ นี้สำเร็จได้ตามมุ่งหมาย เพราะมีความพอใจมุ่งมั่นที่จะจัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ส่วนหนึ่งเพื่อเก็บออมไว้นานาค มี ความพยายาม อดทน ใช้สอยอย่างรู้คุณค่า ไม่ปล่อยให้เกิดการสละสลวย ปล่อยให้สูญไปกับสิ่งฟุ่มเฟือย เป็นเหตุให้ต้องใช้จ่ายทรัพย์ในส่วนที่ ๔ นี้ เพื่อสนองความต้องการที่เกินจำเป็น จึงต้องหมั่นพิจารณาตรวจสอบ ใคร่ครวญ และวางแผนการสะสมทรัพย์อย่างต่อเนื่องให้มีความสม่ำเสมอ เพื่อให้มีความเพียงพอ สามารถเป็นหลักประกันในการดำเนินชีวิต ให้มีความสุข ในอนาคต ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา ได้มีคำสอนที่แสดงถึงความสำคัญของการรักษาวงศ์ตระกูลให้ตั้งอยู่ได้นาน เพราะตระกูลที่ตั้งอยู่ได้นาน ย่อมมีความมั่นคงทางการเงิน และการที่จะมั่นคงได้นานก็ต้องมีการเก็บ รักษา มีความประหยัด และสะสมทรัพย์ไว้ได้อย่างปลอดภัย ดังในกถาสสูตร พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงตระกูลย่อมดำรงอยู่ได้นานเพราะเหตุ ๔ ประการ หรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการ หลักธรรมนี้เรียกว่า กุลจักริฐัตติธรรม ได้แก่

๑. แสวงหาพัสดุที่หายไป

๒. ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า

๓. รู้จักประมาณในการบริโภค

^{๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมหน้า ๑๖๐.

๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๘๑}

ดังนั้น ในการบริหารจัดการทรัพย์ส่วนที่ ๔ นี้ ความสำคัญต้องเก็บรักษาโภคทรัพย์หรือทรัพย์สมบัติให้ตั้งอยู่ได้นานด้วยเหตุ ๔ ประการดังกล่าวแล้ว หรือสามารถรักษาทรัพย์สมบัติให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคงในฐานะหรือทรัพย์สิน เมื่อบริหารจัดการได้แล้ว แม้ในคราวจำเป็นที่ต้อง การใช้สอยทรัพย์ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ย่อมไม่ผิดเคือง ซึ่งในการบริหารจัดการเหตุทั้ง ๔ ประการ เพื่อการดำรงอยู่ได้นานของตระกูล ประการที่ ๑ – ๒ นั้น เป็นการบริหารจัดการทรัพย์ไม่ให้ออก หมดสิ้นเปลืองไปเป็นจำนวนมากใน ภายหน้า เพราะของหายหรือของเสื่อมชำรุดเมื่อพบก่อนแก้ไข ได้ก่อนย่อมไม่ก่อความเสียหายในภายหน้า สำหรับประการที่ ๓ นั้น เมื่อรู้จักการประมาณในการบริโภคแล้ว ทรัพย์ย่อมมีเหลือเก็บสะสม และที่สำคัญประการที่ ๔ นี้ การแต่งตั้งผู้มีศีลไว้ดูแลทรัพย์สิน หรือเป็นใหญ่ในบ้าน ย่อมทำให้ทรัพย์สินเป็นไปด้วยความปลอดภัย ไม่ถูกนำไปใช้สอยในทางแห่งความเสื่อม ผู้มีศีลย่อมกระทำแล้วซึ่งไม่ให้เกิดโทษในภายหลัง และเปรียบเป็นผู้เก็บรักษาทรัพย์ไว้ หากเปรียบในปัจจุบันก็เสมือนหนึ่งเป็นธนาคารผู้รับฝากเงินหรือทรัพย์สิน เหตุทั้ง ๔ ประการนี้ เมื่อถูกจัดการได้อย่างเหมาะสมแล้ว ก็เท่ากับได้รักษาทรัพย์และมีทรัพย์ไว้ใช้สอยไม่เพียงส่วนที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน แม้ใน คราวจำเป็น ย่อมมีไว้ใช้สอยเช่นกัน และสิ่งสำคัญจำต้องนำหลักอิทธิบาท ๔ เป็นคุณธรรมที่จะทำให้การบริหารจัดการทรัพย์ในส่วนที่ ๔ สำเร็จได้ด้วยดี

นอกจากนี้ ในนิธิกัณฐสูตร ได้กล่าวถึงการฝังขุมทรัพย์ ซึ่งเป็นวิธีการเก็บรักษาทรัพย์ไว้ใช้ในคราวจำเป็นดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ดังนี้

คนเราฝังขุมทรัพย์ไว้ในที่ลึกจตถึงน้ำก็ด้วยคิดว่า

เมื่อเกิดกิจที่จำเป็นขึ้น ขุมทรัพย์นี้จะเป็นประโยชน์แก่เรา

ฯลฯ

บรรดาทรัพย์สมบัติที่เขาจำต้องจะไป

เขาพาไปได้เฉพาะขุมทรัพย์นี้เท่านั้น

ขุมทรัพย์นี้ไม่ทั่วไปแก่คนอื่น ทั้งโจรก็ลักเอาไปไม่ได้

ผู้มีปัญญาควรทำแต่บุญที่จะเป็นขุมทรัพย์ติดตามตนตลอดไป

ขุมทรัพย์นี้ให้ผลอันน่าปรารถนาทุกประการ

แก่เทวดา และมนุษย์ คือเทวดาและมนุษย์ปรารถนาผลใดๆ

ผลนั้นๆ ทุกอย่าง จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้^{๘๒}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว พิจารณาได้ว่า ในสมัยพุทธกาลเก็บรักษาทรัพย์ไว้ใช้ จำเป็นด้วยการฝังซ่อนไว้ในริมฝั่งแม่น้ำ บ้าง ซึ่งหวังจะให้พ้นจากภัยคือ ราชภัย โจรภัย ไข้ภัย ยามขาดแคลนอาหาร และเกิดภัยต่างๆ แต่การเก็บรักษาด้วยวิธีนี้ ทรัพย์อาจหมดสิ้นได้เพราะฝั่งแม่น้ำอาจถูกน้ำเซาะพัง สมบัตินั้นก็เคลื่อนที่ไปบ้าง โจรลักไปบ้าง เป็นต้น ทรัพย์สมบัติทั้งหลายเหล่านั้นไม่สามารถติดตัวไปได้ ดังนั้น การเก็บรักษาด้วยวิธีการฝังขุมทรัพย์จึงไม่เป็นประโยชน์ แต่การเก็บรักษาทรัพย์ให้สามารถติดตัว ไปได้ตลอดคือ การทำบุญ แม้เทวดาก็ปรารถนาบุญ และเทวดานั้นย่อมรักษา

^{๘๑} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖.

^{๘๒} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๘/๑๗ – ๑๘.

มนุษย์ผู้สร้างบุญ บุญจึง สามารถบันดาลให้ สมปรารถนาทุกประการ การทำบุญ จึงเป็นการบริหาร จัดการทรัพย์ที่ฝังไว้ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมีวิบากในทางที่ดี ให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

ดังนั้น หลักโภควิภาค ๔ จึงเป็นหลักการที่ทำให้สามารถสร้างวินัยทางการเงินได้เป็นอย่างดี และการที่จะให้มีวินัยทางการเงินก็ต้อง มีแนวปฏิบัติที่ดีเพื่อนำไป บริหารจัดการทรัพย์ที่มีอยู่ให้ถูกต้อง อย่างเหมาะสม เพราะทรัพย์ที่แสวงหาได้แล้วหากไม่จัดสรรแบ่งส่วนแล้วอาจก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพย์ ด้วยเพราะความประมาท ขาดสติยั้งคิด หลงติดในกาม เป็นเหตุให้ทรัพย์ต้องหมดไป ฉะนั้นหากไม่มีทรัพย์ เพื่อการลงทุนประกอบอาชีพเพื่อสร้างทรัพย์ใหม่ให้เพิ่มขึ้นเพื่อสร้างความสมดุลในเศรษฐกิจของครอบครัว ตลอดจนไม่มีการเก็บออมทรัพย์เพื่ออนาคต ชีวิตย่อมประสบกับความทุกข์ยากลำบากเพราะขาดแคลน ทรัพย์ และต้องกู้ยืมเพื่อใช้สอย หลักโภควิภาค ๔ นี้ จึงมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการบริหาร จัดการทรัพย์เพื่อให้ชีวิตสามารถดำเนินไปได้ด้วยความสุข แม้ในโลกนี้ก็เป็นผู้มียศ มีเกียรติ ได้รับการ สรรเสริญ ถึงแม้ตายจากไปเข้าถึงซึ่งสุคติสวรรค์

๓.๓ หลักการใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

ในทางพระพุทธศาสนามีคำสอนให้ถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์ไม่เพียงเพื่อสร้างความสุข ให้กับตนเอง และคนในครอบครัว หรือแม้บุคคลที่เกี่ยวข้องกันในฐานะต่างๆ เช่น มิตรสหาย ครู อาจารย์ สมณพราหมณ์ เป็นต้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพย์เพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อบุคคลที่ แม้จะไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกันแต่อย่างใด เป็นเพียงมนุษย์หรือคนที่ได้เกิดมาร่วมโลกเดียวกัน มีความ ต้องการปัจจัยพื้นฐานในการ ดำเนินชีวิตเหมือนกัน ดังนั้น ทรัพย์ที่หามาได้ต้องแบ่งปัน เกื้อกูล เพื่อ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ดังในสังคหสูตร^{๘๓} พระพุทธเจ้าตรัส ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้

สังคหวัตถุ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ทาน (การให้)
๒. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)
๓. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้

ทาน เปยยวัชชะ อตถจริยาในโลกนี้

และสมานัตตตาในธรรมนั้นๆ ตามสมควร

สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก

เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคฤมรซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น^{๘๔}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น สังคหวัตถุ ๔ ประการ จึงเป็นธรรมที่สามารถ ยึดเหนี่ยวใจ ผู้อื่นไว้ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นคนในสังคมเชื้อชาติใด ฐานะใด หรือมีตำแหน่ง หน้าที่การงาน อย่างไร แต่ เป็นไปเพื่อ การสงเคราะห์ให้ชาวโลกมีความเป็นอยู่ ที่ดี พ้นจากความทุกข์

^{๘๓} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐ – ๕๑.

^{๘๔} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

ยากลำบาก มีความปรารถนาดีต่อกัน และประสานหมุนวนไว้ได้ เปรียบเสมือนลัทธิสัทธิที่ยึดถือให้คงรูปไม่ให้ชิ้นส่วนต้องกระจายจนเป็นเหตุทำให้รื้อไม่สามารรถต่อไปได้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง สังคหะ หมายถึง กำลังการ สงเคราะห์ หรือมนุษย์สัมพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับนักบริหาร ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ถ้านักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษย์สัมพันธ์ ก็จะไม่มีคนมาช่วยทำงาน เมื่อไม่มีใครช่วยทำงาน เขาก็เป็นนักบริหารไม่ได้^{๘๕}

การใช้หลักสังคหัตถ์ ๔ ประการ ถือเป็นหัวใจสำคัญของงานบริการเริ่มตั้งแต่โอบอ้อมอารี วชิโรไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน วางตนเหมาะสม เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น มนุษย์ทุกคนล้วนปรารถนาเป็นที่รักของใคร่รอบข้าง เป็นที่ยอมรับนับถือของทุก ๆ คนและยังเป็นเครื่องยึดใจบุคคลและประสานหมุนวนในสังคม^{๘๖}

ดังนั้น หลักสังคหัตถ์ ๔ ประการ จึงเป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคม ให้เกิดความสามัคคีกัน ด้วยการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างสรรค์ และสร้างวัฒนธรรมที่ดีงามด้วยวิถีแห่งพุทธซึ่งพอสรุปในประเด็นขององค์ประกอบของสังคหัตถ์ ๔ ประการ ดังนี้

๓.๓.๑ ทาน (การให้)

ทาน หมายถึง การให้, ยกมอบแก่ผู้อื่น, ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ; สิ่งที่ให้, ทรัพย์สินสิ่งของที่มอบให้หรือแจกออกไป ; ทาน ๒ คือ ๑.อามิสทาน ให้สิ่งของ ๒. ธรรมทาน ให้ธรรม^{๘๗} ดังนั้น การให้ จึงเป็นบุญที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้รับในสิ่งที่ได้นั้นเกิดประโยชน์แก่ตน ไม่ว่าจะด้วยอามิสทาน หรือธรรมทาน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของผู้รับว่าควรแก่ทานประเภทใดดังนี้

๑) อามิสทาน หมายถึง วัตถุสิ่งของที่เป็นปัจจัยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน เช่น ปัจจัย ๔ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย) การบริจาคอวัยวะ (ดวงตา แขน ขา ไต) และทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น ซึ่งอามิสทานนี้เป็นบุญที่เกิดจากการให้ทานทั้งแก่บรรพชิต คฤหัสถ์ และสัตว์เดรัจฉาน ทั้งนี้ เพราะผู้ให้ได้ตั้งความปรารถนาดีให้ผู้รับมีความสุข พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก สามารถมีชีวิตอยู่ได้ในสังคม

๒) ธรรมทาน หรือวิทยาทาน หมายถึง การให้ธรรมะ การให้ความรู้ ชี้แนะแนวทาง เพื่อเป็นการยกระดับสติและปัญญาให้สามารถมีตนเป็นที่พึ่งตลอดไป ทั้งในทางโลกและทางธรรม เช่น ความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่จะเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ไม่ให้เดือดร้อนในภายหลัง การให้ความรู้ในหลักการปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

^{๘๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “การบริหารตามแนวคิดของพระธรรมโกศาจารย์”, (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/posts/442699> (๑ ธันวาคม ๒๕๕๖).

^{๘๖} ศิวพร สัจจวัฒนา, “การใช้หลักสังคหัตถ์ในการให้บริการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโนนผ่อง ตามการรับรู้ของประชาชน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕), หน้า ก.

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ปอ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๑๒๖.

การให้ทานทั้ง ๒ ประเภทดังกล่าว พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับท้าวสักกะจอมเทพและเหล่าเทวดาว่า “การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง”^{๘๘} เพราะผู้ให้ย่อมมีความรู้ ความเข้าใจ ในประโยชน์และผลที่จะได้รับจากการให้ทาน ว่าเป็นความสุข และเป็นความสุขที่แท้จริง ซึ่งผู้มีความตระหนี่ย่อมไม่ยินดีในการให้ทาน ดังนั้นการเสียสละรู้จักแบ่งปันในสิ่งที่ตนมี หรือแม้กระทั่งสิ่งที่ตนรักได้นั้น ย่อมเกิดขึ้นจากจิตที่มีธรรมก่อน แล้วจึงจะสละวัตถุเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทานทั้ง ๒ ประการนี้ จึงเกื้อกูลต่อกันให้เกิดเป็นกุศลที่สามารถค้ำจุนโลกให้อยู่อย่างสันติมีความสุข

นอกจากนี้ ในสัปบุริสทานสูตร^{๘๙} พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึง บุญที่ทำไว้ดีแล้วส่งผลในชาติปัจจุบัน โดยสรุปดังนี้

๑. บุคคลได้ให้ทานด้วยความศรัทธา ย่อมทำให้เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มีรูปสวย น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณงาม

๒. บุคคลได้ให้ทานโดยเคารพ ย่อมทำให้เป็นผู้มั่งคั่ง มีบุตร ภรรยา คนรับใช้ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องตั้งใจปฏิบัติตาม

๓. บุคคลได้ให้ทานโดยกาลอันควร ย่อมทำให้เป็นผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก ย่อมเป็นผู้ที่มีความต้องการเกิดขึ้นตามกาลบริบูรณ์

๔. บุคคลได้ให้ทานด้วยจิตอนุเคราะห์ ย่อมทำให้เป็นผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก มีจิตน้อมไปเพื่อบริโภคตามคุณ ๕ สูง (ประณีต) ยิ่งขึ้นไป

๕. บุคคลได้ให้ทานโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น ย่อมทำให้เป็นผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก ไม่มีอันตรายมาแต่ไหนๆ ไม่ว่าจากไฟ จากน้ำ จากพระราชา จากโจร จากคนไม่เป่ นที่รัก หรือจากทายาท จะไม่มาทำลายโภคทรัพย์ได้

ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากสอนให้รู้จักการแสวงหาทรัพย์แล้ว ยังให้ความสำคัญกับการรู้จักการให้ทานหรือสร้างบุญไปพร้อมๆ กัน ความร่ำรวยหรือการมีฐานะเศรษฐกิจที่ดีและมั่นคงนั้นก็ต้องอาศัยบุญเก่าที่ได้สร้างมาแล้ว ต่อติดเป็นต้นทุน ส่งผลเกื้อกูลให้ได้รับผลในปัจจุบันและอนาคตอย่างแน่นอน

๓.๓.๒ เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)

เปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก หรือ ปิยวาจา คือ พูดด้วย น้ำใจ หวังดี มุ่งให้เป็นประโยชน์ และรู้จักพูดให้เป็นผลดี ทำให้เกิดความเชื่อถือ สนับสนุน และเคารพ นับถือกัน อย่างเลิศ หมายถึง หมั่นแสดงธรรม คอยช่วยชี้แจง แนะนำหลักความจริง ความถูกต้องดีงาม แก่ผู้ที่ต้องการ^{๙๐} ดังนั้น การพูดจึงมีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะคำพูดที่ดีมีประโยชน์ย่อมส่งผลให้ผู้ฟังมีปัญหา และนำมาซึ่งความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทั้งแก่ตน และผู้อื่น ในทางกลับกันแม้คำพูดเพียงเล็กน้อยของผู้ขาดสติ ไม่ระวังคำพูดอาจนำมาซึ่งความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

การมีวาจาเป็นที่รัก ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการกระทำทางวาจาที่ไม่มีโทษ เป็นบุญคือ ความสุขที่เกิดจากการประพฤติทางวาจาที่ไม่มีโทษซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “เรากล่าววจีสมาจาร

^{๘๘} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

^{๘๙} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๒๔๔-๒๔๕.

^{๙๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม หน้า ๑๖๙.

(ความประพฤติดังวาจา) ไว้ ๒ ประการ คือ ๑. วาจาที่ควรเสพ ๒. วาจาที่ไม่ควรเสพ”^{๙๑} กล่าวคือ วาจาธรรมมี ๒ อย่างคือ กล่าววาจาหรือพูดในสิ่งที่ควรพูด มีประโยชน์ และไม่กล่าววาจาหรือพูดในสิ่งที่ไม่ควรพูด ไม่มีประโยชน์ เพราะจะทำให้เกิดโทษ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับวาจาสุภาสิต ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นสุภาสิต ไม่เป็นทุภาสิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน

วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. กล่าวแต่วาจาสุภาสิตอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุภาสิต
๒. กล่าวแต่วาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม
๓. กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก
๔. กล่าวแต่วาจาจริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาหละหละ^{๙๒}

ในสังคี่ติสูตร^{๙๓} พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงวิธีการพูดของผู้เป็นอริยะ ๔ ประการ ซึ่งเป็นวาจาที่เป็นไปด้วยกุศล ดังนี้

๑. มุสาวาทา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ)
๒. ปิสุณาย วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด)
๓. ผรุสสาย วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ)
๔. สัมผัสปลาปา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ)^{๙๔}

ดังนั้น วิธีการพูดดังกล่าว จึงเป็นการกล่าววาจาของคนดี ไม่ก่อให้เกิดโทษในภายหลัง ซึ่งทั้ง ๔ ประการดังกล่าว เมื่อ ประพฤติแล้ว ย่อมทำให้กุศลธรรมเจริญขึ้น อกุศลธรรมเสื่อมลง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับการมีวาจาที่ไม่มีโทษ ดังนี้

บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จได้แล้วคือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยาน ชักถามว่า ‘พ่อคุณ เชิญเถิด ท่านรู้สิ่งใดจงกล่าวสิ่งนั้น ’ บุคคลนั้นไม่รู้ก็พูดว่า ‘ไม่รู้’ หรือรู้ ก็พูดว่า ‘รู้’ ไม่เห็นก็พูดว่า ‘ไม่เห็น’ หรือเห็นก็พูดว่า ‘เห็น’ เขาไม่พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อยอย่างละการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดส่อเสียดได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีความปรารถนาเหมือนกัน มีความสามัคคี เป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบได้แล้ว วาจาใดไร้โทษ เสนาะโสต น่ารัก จับใจ เป็นถ้อยคำของชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ คนส่วนใหญ่พอใจ ก็กล่าววาจาเช่นนั้น ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้น

^{๙๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๘/๑๓๖.

^{๙๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘ - ๓๐๙.

^{๙๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๙๕ - ๒๙๗.

^{๙๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๙๖.

ขาดจากการพูดเพื่อเจ้อได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย
กล่าววาทาเป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร^{๙๕}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว พิจารณาได้ว่า การกล่าว วาทาที่ไม่มีโทษ ต้องเป็นผู้ที่มีวจีกรรมที่เป็นกุศล ๔ อย่าง คือ ไม่พูดเท็จ พูดแต่ความจริง ไม่พูดส่อเสียดเพื่อสร้างความแตกแยกในหมู่คณะ กล่าววาทาไพเราะ น่าฟัง ทำให้ผู้ฟังสบายใจ และกล่าวในเรื่อง ที่มีประโยชน์ มีความน่าเชื่อถือเหมาะสมตามกาล หรือรู้เวลาไหนควรพูดเรื่องอะไร จึงจะเกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้ฟัง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับ อภัยราชกุมาร ว่า “ตถาคตรู้วาทาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาทานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาทานั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย ”^{๙๖} จึงพิจารณาได้ว่า ผู้มีปัญญานั้น นอกจากการกล่าวในสิ่งที่มีสาระ เป็นความจริงและมีประโยชน์ ด้วยถ้อยคำสุภาพ น่าฟัง สมควรแก่กาล แล้วยังต้องประกอบด้วยเมตตา ตั้งความปรารถนาดีให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์จากสิ่งที่พูด สามารถทำให้เกิดความสงบสุข และความอุ่นใจในสังคมที่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นได้เพราะวจีกรรม การอยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไปก็ต้องระวังคำพูด ต้องมีสติยับยั้งไม่ให้ถูกกิเลสครอบงำจิต ด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง ส่งผลให้ต้องมีวาทาชั่ว ก่อให้เกิดโทษ ดังนั้น การไม่พูดจะดีกว่าหากจะพูด ก็พูดแต่สิ่งที่ดี มีประโยชน์ ทำให้ผู้ฟังเกิดปัญญา ย่อมสร้างความน่าเชื่อถือไม่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ การพูดคำหยาบ ย่อมส่งผลเป็นโทษให้ผู้พูด ต้องรับความทุกข์ ดัง ตัวอย่างที่แสดงถึงโทษของการพูดคำหยาบที่มีปรากฏในนันทวิสาละชาดก พระพุทธเจ้าตรัสกับพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ดังนี้

บุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น
ไม่ควรพูดคำที่ไม่น่าพอใจในเวลาไหนๆ
เมื่อพราหมณ์พูดคำที่น่าพอใจ
โคนันทวิสาลจึงลากสัมภาระอันหนักไปได้
ทั้งยังทำให้พราหมณ์ได้ทรัพย์อีกด้วย
ส่วนตนเองก็ปลื้มใจ เพราะการช่วยเหลือ^{๙๗}

จากตัวอย่างดังกล่าว พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของโคนันทวิสาลต้องแพ้พินันกับ โควินทกเศรษฐี ด้วยทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะ เพราะใช้คำพูดหยาบคาย ด้วยการกล่าวเรีย ยกโคนันทวิสาลว่า เจ้าโคโงจงลากไป เจ้าโคโง จงนำไป เมื่อพราหมณ์ต้องถูกความโศกครอบงำจนนอนไม่หลับ เพราะต้องเสียทรัพย์ ครั้นพระโพธิสัตว์สมัยนั้นคือ โคนันทวิสาลได้บอกเหตุผลที่ไม่ ลากเกวียนรื้อยเล่มที่เต็มไปด้วยทราย กรวด และหิน เป็นต้นนั้นแล้ว ก็แนะนำให้พราหมณ์ไปพินันกับเศรษฐีอีกครั้งด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กหาปณะ ในครั้งนี้พราหมณ์ได้รับชัยชนะ เพราะด้วยการกล่าวว่า โคผู้เจริญ พ่อจงไป โคผู้เจริญ พ่อจงลากไป พระโพธิสัตว์ลากเกวียนรื้อยเล่มที่ผูกติดกันได้ ด้วยกำลังแรงครั้งเดียวเท่านั้น ในที่สุด พราหมณ์ก็มีทรัพย์มากเพราะอาศัยพระโพธิสัตว์^{๙๘}

^{๙๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๑๑/๑๔๐.

^{๙๖} ดุรายละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

^{๙๗} ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๒๘/๑๒.

^{๙๘} ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๔๕/๓๐๘ - ๓๑๑.

ดังนั้น โทษของการกล่าววาทาที่เป็นคำหยาบคาย ดังเช่น พราหมณ์ผู้เลี้ยงโคโคนันทิวาสล ต้องเสียทรัพย์ ในทางกลับกัน ครั้นเมื่อได้กล่าววาทา เป็นที่น่าพอใจ มีความไพเราะ อ่อนโยน ทำให้มี ทรัพย์อันมากมาย ปิยวาทาจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตให้พบความสำเร็จ และการ อยู่ร่วมกันใน สังคม หมู่คณะ ทั้งในระดับครัวเรือน และระดับประเทศ โดยเฉพาะในฐานะผู้ปกครอง ที่ต้องทำให้ผู้อยู่ ในการปกครองมีความเชื่อถือและเชื่อมั่นว่า จะสามารถนำพาให้คนในปกครองมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่ง ใน ความเป็นผู้นำนั้นก็ต้องใช้วาทาที่เป็น ประโยชน์ ควบคู่กับการให้ในสิ่งที่เป็ประโยชน์เหมาะสมกับ ความต้องการของผู้รับ โดยส่วนรวม ซึ่งการให้เพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ ยังต้องอาศัยวาทาหรือ คำพูดที่ไพเราะ มีความจริงใจเป็นสำคัญ จึงจะสามารถ สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น จนเป็นที่ยอมรับในการ เป็นผู้นำ ดังนั้น การมีวาทาอันเป็นที่รัก ย่อมทำให้ผู้พูดและผู้ฟัง สามารถ ผูกมิตรที่ดีต่อกันได้ยาวนาน トラบเท่าที่ยังอยู่ร่วมกันในสังคม

๓.๓.๓ อัตถจริยา (การประพาสประโยชน์)

อัตถจริยา หมายถึง การประพาสประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม ^{๙๙} ดังนั้น การประพาส ประโยชน์เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้มีความสำคัญกับ ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ส่งเสริมชักชวนให้คนในชุมชนมีแนวทางในการดำเนิน ชีวิตในทางที่ถูกต้อง ไม่ผิดศีลธรรม สงเคราะห์ เกื้อกูลกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่ดีในสังคม ซึ่งการ ประพาสประโยชน์นั้น สามารถทำได้หลายวิธี คือ ได้ทั้ง แรงกาย และการใช้ทรัพย์ เช่น การรณรงค์ ปลุกต้นไม้นี้ที่สาธารณะ การสร้างโรงพยาบาล การสร้างสะพาน เป็นต้น

นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ยังได้กล่าวถึง จุดหมาย ๓ ด้านของชีวิต ที่ พึงปฏิบัติให้สำเร็จครบ ๓ ด้าน ดังนี้

ด้านที่ ๑. อัตตัตถะ จุดหมายเพื่อตน หรือประโยชน์ตน คือ ประโยชน์ชั้น (ทิฐฐัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ ปรมัตถะ) ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนขึ้นไปให้ได้ให้ถึง

ด้านที่ ๒. ปรัตถะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ชั้น (ทิฐฐัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ ปรมัตถะ) ซึ่งพึงช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้ถึงด้วยการชักนำ สนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิ ตของตนขึ้นไปตามลำดับ

ด้านที่ ๓. อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและ ความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์ บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ชั้น ^{๑๐๐}

พิจารณาได้ว่า จุดหมายทั้ง ๓ ด้านดังกล่าว เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่มุ่งเน้นให้การ อยู่ร่วมกันในสังคมมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี คนในสังคมเป็นคนดี นำมาซึ่งความเจริญทั้งใน ระดับครัวเรือน ชุมชน และประเทศชาติ ซึ่งความสำ เร็จในจุดหมาย ๓ ด้านนั้น ในทาง พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับทำประโยชน์ตนให้สำเร็จก่อน แล้วจึงทำประโยชน์ให้ผู้อื่น และ เมื่อตนและผู้อื่นต่างก็ทำประโยชน์ ย่อมส่งผลให้ทั้งตนเองและผู้อื่นได้รับประโยชน์ร่วมกันจากสิ่งที่ได้

^{๙๙} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมหน้า ๑๔๓.

^{๑๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม หน้า ๑๕.

ทำไว้แล้ว นั้น เช่น ใช้ทรัพย์สินเองบริจาคส ร้างสะพานเพื่อความสะดวกในการเดินทาง ซึ่งต้องอาศัยทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก จึงต้องชักชวนผู้อื่นให้ร่วมบริจาค เมื่อสะพานสร้างเสร็จทั้งตนและผู้อื่นต่างก็ได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการใช้สะพานนั้น จึงเป็นสะพานสาธารณะที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพย์สินให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการใช้สะพานนั้น พึงมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษา ไม่ทำลายให้เกิดความเสียหาย เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในทางพระพุทธศาสนาการสอนให้ ทำตนให้เป็นประโยชน์ ไม่ละเลยแม้ใน สิ่งเล็กน้อย เช่น การช่วยเหลือคนชรารข้ามถนน การช่วยยกแก้วน้ำ หรือจานอาหาร ให้ผู้อื่น ให้ได้รับความสะดวก เป็นต้น หรือแม้แต่การช่วยเหลือทั้งในด้านความคิด กำลังกาย ก็นับเป็นบุญ คือ ความดี

๓.๓.๔ สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

สมานัตตตา หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ หรือมีตนเสมอ คือ เสมอภาค ไม่เอาเปรียบ ไม่ถือสูงต่ำ ร่วม มสุขร่วมทุกข์ด้วยอย่างเลิศ หมายถึง มีความเสมอกันโดยธรรม เช่น พระโสดาบันมีตนเสมอกับพระโสดาบัน เป็นต้น^{๑๐๑} อธิบายได้ว่า ความสำคัญของการมีตนเสมอกัน นั้น ต้องมีการปฏิบัติต่อผู้อื่นเสมอด้วยการปฏิบัติให้กับตนเอง เป็นธรรมที่มีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์เข้าใจในธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตทุกชีวิตที่เกิดขึ้น ล้วนมีความปรารถนาในสุข ปราศจากทุกข์ ไม่มีเวรภัยอันตรายใดๆ มาเบียดเบียน ไม่ต้องการพบความลำบาก ปรารถนาให้มีชีวิตที่สุขสบาย สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ทุกชีวิตต้องการเหมือนกันทั้งสิ้น จึงไม่ควรปฏิบัติหรือกระทำการสิ่งใดๆ ให้ผู้อื่นในสิ่งที่แม้แต่ตนเองก็ไม่ต้องการ ดังพุทธพจน์ว่า “สัตว์ทุกประเภทย่อมสะดุ้งกลัวต่อโทษทัณฑ์ สัตว์ทุกประเภทย่อมขาดกลัวต่อโทษทัณฑ์ บุคคลนำตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ผู้อื่นฆ่า^{๑๐๒} และ “บุคคลตั้งใจค้นหาทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่ง กว่าตนในที่ไหนๆ สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น^{๑๐๓}

การวางตนสม่ำเสมอ ด้วยหลักการเปรียบเทียบกับตนเอง หรือการรู้จักการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทำให้รู้และเข้าใจในความต้องการของตนเองและผู้อื่น ปัญหาและความขัดแย้งจึงไม่เกิดขึ้น สังคมจึงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งสำคัญในทางพระพุทธศาสนาต้อง ปฏิบัติต่อกันด้วยความถูกต้องโดยธรรม ไม่กระทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรม แต่จะช่วยเหลือ ส่งเสริม พัฒนา ให้สังคมมีความเจริญในทุกๆ ระดับ เช่น สังคมในการทำงานที่มีผู้บังคับบัญชาที่ให้ความสนใจดูแลทุกข์สุขของผู้ใต้บังคับบัญชา เช่น รักษาในยามเจ็บป่วย ไม่ถือปฏิบัติ มีความเสมอกันเสมอ ปลอดภัยกับผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน ปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาเสมือนหนึ่งเป็นญาติของตน การปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมสามารถผูกใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความศรัทธา ยินดีที่จะปฏิบัติงานและพัฒนางานให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ดังนั้น สมานัตตตา จึงเป็นธรรมที่เกื้อกูล สนับสนุนให้เกิดความจงรักภักดีต่อกันตามฐานะในสังคม

ดังนั้น สังคหวัตถุ ๔ ประการ ประกอบด้วย ทาน เพียรวิชชะ อุตถจริยา และสมานัตตตา จึงเป็นคุณธรรมที่คอยประสาน ยึดเหนี่ยวจิตใจคนในสังคม ด้วยการแบ่งปัน สงเคราะห์ บำเพ็ญ

^{๑๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์.ป.อ. ปยุตโต, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมหน้า ๑๗๐.

^{๑๐๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๐/๗๒.

^{๑๐๓} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๔.

ประโยชน์ ไม่เบียดเบียนกัน ดำเนินชีวิตตาม หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสังคหวัตถุ ๔ ประการ ยังสามารถอำนวยการประโยชน์ที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรมดังต่อไปนี้

๑. ช่วยให้ผู้บุคคลดำรงตนอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุข
๒. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ สมานไมตรีระหว่างกัน
๓. เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ภายในครอบครัวหรือหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควรแก่ฐานะ
๔. เป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคมให้คงรูปอยู่และดำเนินไปได้ตามวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ ตามความเหมาะสม^{๑๐๔}

ตัวอย่างของบุคคลผู้ใช้ทรัพย์สินให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

ยอห์น. ดี. รอคกี้เฟลเลอร์ เศรษฐีผู้ก่อตั้งรอคกี้เฟลเลอร์มูลนิธิ มีวัตถุประสงค์ที่จะต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ และเพื่อความสุขสวัสดิ์ของปวงมนุษย์ทั่วโลก เริ่มบริจาคเงินจำนวนล้านๆ เพื่อสาธารณกุศล เช่น วิทยาลัยเล็กๆ แห่งหนึ่งบนฝั่งทะเลสาบมิชิแกน ซึ่งกำลังจะถูกรื้อถอน ยึด แต่ได้กลายเป็นมหาวิทยาลัยแห่งชิคาโก ช่วยเหลือด้าน การศึกษาของชาว แอฟริกัน การศึกษาค้นคว้าเรื่องยาหลายชนิด เช่น เพนนิซิลิน, ยาในการรักษาเยื่อหุ้มสมองอักเสบ เขาร่วมบริจาคในการต่อสู้ทำลายโรคมาเลเรีย วัณโรค ไข้หวัดใหญ่ โรคคอติด และโรคอื่นๆ อีกมาก ซึ่งระบาดอยู่ทั่วโลก และปราบพยาธิปากขอจนหมดไปจากภาคใต้ของสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนเลยในประวัติศาสตร์ ว่าจะมีองค์กรใดได้บำเพ็ญประโยชน์แก่มนุษยอย่างกว้างใหญ่ไพศาลเหมือนรอคกี้เฟลเลอร์มูลนิธิ จึงเป็นสิ่งแปลกและใหม่ของโลก ทำให้เขาได้รับสันติสุขทางใจอย่างล้นเหลือ ได้รับความยกย่องนับถือไปทั่วโลก เพราะ เขาได้เปลี่ยนชีวิตของเขาจากความหน้าเลือดเห็นแก่ได้ เอารัดเอาเปรียบมาเป็นผู้เสียสละ บำเพ็ญประโยชน์เพื่อความสุขของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เขาเปลี่ยนคนเกลียดชังให้รักใคร่ เพราะเขาเปลี่ยนแปลงแนวคิด การกระทำของเขาก่อน คือ เปลี่ยนแปลงตัวเอง ทำตัวให้เป็นประโยชน์ แก่คนทั้งหลาย ทำความดีและเพิ่มพูนความดีอยู่เรื่อยๆ เป็นความสำเร็จในชีวิตอย่างแท้จริง

บิล เกตส์ และวอร์เรน บัฟเฟตต์ ก่อตั้งมูลนิธิในชื่อของตนและภริยาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลชาวโลกในหลายๆ เรื่อง เช่น ริเริ่มโครงการ “Giving Pledge” (คำมั่นสัญญาว่าจะให้) ด้วยการเชิญชวนมหาเศรษฐีใหญ่อยู่แล้ว มาร่วมกันทำสัญญาว่าจะบริจาคทรัพย์สินของตนเพื่อ บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก งานของของทั้งสองคนได้รับการตอบรับที่ดีจาก มหาเศรษฐีมากมายที่มี “จิตสำนึกสาธารณะ ” อยากร่วมกันสร้างสรรค์พัฒนาสังคมและโลก วอร์เรน บัฟเฟตต์ เคยให้สัมภาษณ์ถึงจุดยืนในเรื่องนี้ของเขาว่า “...สำหรับตัวเขาแล้ว การสะสมของมีค่าทางวัตถุต่างๆ ไม่สำคัญ เพราะสิ่งเหล่านั้นนั่นแหละ คือ ไซรด์คอของผู้สะสม สำหรับเขาแล้วสิ่งที่มีค่ายิ่งกว่าวัตถุ ประดามีก็คือ สุขภาพและผองเพื่อน” หรือ “...ทรัพย์สินที่บริจาคไปนั้น แม้จะเก็บไว้ก็ไม่ทำให้ตนและลูกๆ มีความสุขเพิ่มขึ้น ตรงกันข้าม เมื่อบริจาคออกไป มันจะทำให้มนุษย์จำนวนมาก มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น”

^{๑๐๔} ศิวพร สัจจวัฒน “การใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ในการให้บริการของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโนนฝรังตามการรับรู้ของประชาชนวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕, หน้า ๖๑.

นอกจากนี้ นายเอี่ยม คัมภีรานนท์ ขอทานเศรษฐีแห่งวัดไร่ขิง ก็บริจาคเงิน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาท) คืนให้แก่วัดไร่ขิง ที่ตนได้อาศัยขอทานมาตลอดชีวิต ด้วยการให้เหตุผลว่า ตนได้รับมากพอแล้ว ควรจะคืนสิ่งดีๆ ให้กับวัดบ้าง^{๑๐๕}

ดังนั้น การอยู่ร่วมกันในสังคมกับคนหมู่มาก ด้วยการปฏิบัติตามหลักของสังคหวัตถุ ๔ จะเป็นเครื่องสงเคราะห์โลก ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข คนในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่ง การให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้รับความสุขขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ทพมานปิโย โหติแปลว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก”^{๑๐๖} ซึ่งเป็นคำสอนที่ควรนำมาประพฤติปฏิบัติ ความสำเร็จประโยชน์จากการให้นั้น สามารถให้ ได้ทั้งการใช้ทรัพย์เป็นอุปกรณ์ และด้วยการประพฤติทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นไปด้วยกุศลธรรม โดยมีจุดหมายเพื่อให้เข้าถึงและตอบสนองความต้องการของคนในสังคมให้ได้รับประโยชน์สุขร่วมกัน

๓.๔ สรุป

คำสอนในพระพุทธศาสนา นั้น ไม่ได้ปฏิเสธในเรื่อง การแสวงหาโภคทรัพย์ เพราะชีวิตจะดำรงอยู่ได้อย่างสุขสบายก็ต้องอาศัยโภคทรัพย์ ดังนั้น การบริหารจัดการโภคทรัพย์ ย่อมอำนวยความสะดวกสุขในขั้นต้น จึงเป็นก้าวแรกของการสร้างความสุขขึ้นเกิดจากการมีทรัพย์ด้วยการสร้างฐานะให้สำเร็จในปัจจุบัน เพื่อตอบสนองความต้องการของชีวิต โดยนำหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ประการ คือ อุดมฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) อารักขสัมปทา (รักษาทรัพย์ให้ปลอดภัย) กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็น มิตร) และสมชีวิตา (เลี้ยงชีพตามสมควร) มาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และบริหารจัดการทรัพย์ที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตามหลักโภควิภาค ๔ สร้างวินัยทางการเงิน สำเร็จประโยชน์ได้ด้วยอิทธิบาท ๔ สามารถนำไปสร้างความสุขอันเกิดจากการใช้ทรัพย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และถูกต้องตามเหตุผลตามหลักโภคอาทิยะ ๕ ประการ และหลักการปิดป้องทศ ๖ ซึ่งถือเป็นหน้าที่ และความรับผิดชอบหรือสิ่งที่ควรทำของคนดี และการใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ด้วยการให้ทาน มีวาจาเป็นที่รัก ประพฤติเป็นประโยชน์ และมีตนเสมอ ความสำเร็จประโยชน์ใน เป้าหมายของชีวิต นับว่า โภคทรัพย์เป็นอุปกรณ์ ในการ แลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่ง ประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ตลอดถึง ประโยชน์สุขร่วมกันในสังคม

ด้วยเหตุที่ ชีวิตดำรงอยู่ได้ต้องอาศัยโภคทรัพย์ มนุษย์จึงต้องดิ้นรนเพื่อสร้างฐานะให้มีความมั่นคง นำมาซึ่งยศ เกียรติ และการสรรเสริญ ที่คาดหวังผู้ครองเรือนปรารถนาให้มีในโลกนี้ แม้ชีวิตหลังความตายก็พึงปรารถนาให้ เข้าถึงสุคติสวรรค์ การบริหารจัดการโภคทรัพย์อย่างถูกต้องและเหมาะสมตามหลักคำสอนใน ทางพระพุทธศาสนา ทั้งในเรื่องการแสวงหา การเก็บรักษา การจัดสรร และการใช้สอย จึงมีความสำคัญต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ สำเร็จประโยชน์ตาม เป้าหมายของชีวิต

^{๑๐๕} พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธีวชิรเมธี, คำอธิบายของวลีที่ว่า “เงินงอกงาม เพื่อธรรมงอกเงย (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.dhammatoday.com> (๗ กรกฎาคม ๒๕๕๕).

^{๑๐๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.ปยุตโต, อดุลย์ พจนานุกรมพุทธศาสนสุภาษิต) แหล่งที่มา: CD – Thammapiya : ธรรมนิพนธ์ (ซีดีธรรมทาน).

การบริหารจัดการโรคทรัพย์ในพระพุทธศาสนา สรุปได้ดังแผนภาพที่ ๓ ดังนี้

แผนภาพที่ ๓ แสดงการบริหารจัดการโรคทรัพย์ในพระพุทธศาสนา

